

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

گزارش ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری ایران؛
فصل سوم ۲۰۲۱
مشمول بر شاخص ریسک عملیاتی مؤسسه فیچ

فیچ سلوشنز

مه ۲۰۲۱

شهریور ۱۴۰۰

مطالب، تحلیل‌ها و پیش‌بینی‌هایی که در این گزارش ارائه شده است، دیدگاه اتاق ایران نیست و صرفاً ترجمه گزارشی از موسسه فیچ سلوشنز است. دلیل ترجمه چنین گزارش‌هایی آشنا شدن فعالان اقتصادی در داخل کشور با پیش‌بینی‌های مؤسسات خارجی درباره روندهای اقتصاد ایران است. علاوه بر این یکی از مبانی تصمیم‌گیری فعالان اقتصادی خارجی برای همکاری با کشورها، چنین گزارش‌هایی است.

فهرست مطالب

۳	خلاصه مدیریتی
۸	ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری
۸	دیدگاه اصلی ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری
۱۰	تحلیل سوات (SWOT) ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری
۱۱	تحلیل بازبودن اقتصادی
۲۶	تحلیل مداخله دولت
۳۴	تحلیل بستر حقوقی
۴۰	روش‌شناسی ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری
۴۱	منبع

خلاصه مدیریتی

بررسی شاخص ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری که حاصل میانگین سه زیرگروه بازبودن اقتصاد، مداخله دولت و مولفه‌های حقوقی است و برای هر کشور از صفر تا ۱۰۰ (بهترین امتیاز) محاسبه می‌شود، حاکی از آن است که این شاخص برای ایران معادل رقم ۳۶,۳ است و رتبه کشور در میان ۱۸ کشور منطقه خاورمیانه و افریقا و پایین‌تر از کرانه باختری و غزه سیزدهم است.

درجه بازبودن اقتصاد ناظر بر میزان واردات، صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. هرچه درهای اقتصاد بر روی شرکت‌های خصوصی و خارجی گشوده‌تر باشد، امتیاز این شاخص بیشتر است. میزان مداخله دولت ناظر بر مقدار مالیاتی که دولت از کسب‌وکارها می‌گیرد و همچنین میزان دسترسی آنها به بازارهای مالی توسعه یافته و امکان اخذ وام است. مولفه‌های حقوقی نیز ناظر بر درجه ستواری، شفافیت و کارآمدی نظام‌های اداری و حقوقی است.

– تحلیل بازبودن اقتصادی

این شاخص با تحلیل دو زیرگروه بازبودن تجاری و بازبودن سرمایه‌گذاری تحلیل می‌شود.

۱. بازبودن تجاری

روندهای تجارت در ایران بویژه از سال ۲۰۱۱ تحت تاثیر تحریم‌ها بوده و حجم آن محدود شده است. با این حال تجارت خارجی یکی از مولفه‌های کلیدی اقتصاد ایران و منبع مالی اصلی تامین نیازهای بخش دولتی و نیز واردات اقلام کلیدی به شمار می‌رود. به هرصورت عملکرد ایران به لحاظ حجم مبادلات تجاری به نسبت حجم اقتصاد آن بسیار ضعیف‌تر از ظرفیت‌های بالقوه کشور و نیز کشورهای مشابه منطقه است.

ترکیب تجارت در سبد صادرات بطور عمده محدود به سوخت‌های فسیلی و محصولات مرتبط به آنها است و سایر اقلام صادراتی از قبیل کالاهای مصرفی صنعتی، محصولات کشاورزی و فلزات در درجه دوم اهمیت قرار دارند.

شریکای اصلی صادراتی ایران کشورهای چین، عراق، امارات متحده عربی، کره جنوبی و افغانستان بوده‌اند، اما ۵۴ درصد از صادرات ایران به مقصد «اروپا یا آسیا بدون مقصد مشخص دیگر» ثبت شده که نشان می‌دهد بخشی از مبادلات تجاری در اروپا و آسیا شاید از بیم برانگیختن خشم آمریکا، به صورت پنهانی صورت می‌گیرد. این امر حاکی از ریسک حقوقی بالایی است که شرکت‌ها در تجارت با ایران با آن مواجه‌اند، زیرا چنین کاری می‌تواند به دلیل نقض تحریم‌های آمریکا به وضع مجازات‌های شدید یا به قرار گرفتن شرکت‌ها در فهرست تحریم‌ها منجر شود.

ترکیب تجارت در واردات ایران نشان می‌دهد که بیشتر محصولات وارداتی با کسری موازنه تجاری مواجهند. این مسئله به ویژه با توجه به روابط پرتنش ایران با برخی کشورهای منطقه و جهان، تأثیرات ناشی از تحریم‌ها و وابستگی بیش از حد به درآمدهای نفتی جهت تأمین منابع مالی مورد نیاز برای واردات، ایران را در برابر اختلالات محیط بیرونی به شدت آسیب‌پذیر می‌سازد. مشکلات مربوط به تأمین مواد اولیه کلیدی مانند کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای مورد نیاز

تولیدکنندگان صنعتی یکی از عوامل عمده محدودکننده ظرفیت رشد بخش صنعت در ایران است. در سال ۲۰۱۸، گروه ماشین‌آلات و محصولات صنعتی پیچیده، مشتمل بر آن دسته از تجهیزات سرمایه‌ای و کالاهای واسطه‌ای که به عنوان نهاده در فرآیند تولید مورد استفاده قرار می‌گیرند، با سهم ۳۵٫۰ درصد بزرگترین سهم را در واردات داشتند. اقلام خوراکی و کشاورزی به عنوان دومین گروه محصولات وارداتی، ۲۵٫۸ درصد از حجم کل واردات ایران را به خود اختصاص دادند و ارزش واردات این اقلام ۱۰٫۶ میلیارد دلار بود.

شرکای وارداتی، ۵ شریک اصلی چین، امارات، هند، ترکیه و آلمان هستند که چین در جایگاه نخست قرار دارد. شرکای وارداتی ایران در قیاس با شرکای صادراتی آن به لحاظ پراکندگی جغرافیایی تنوع بیشتری دارند، اما سهم چین از سایرین بیشتر است و ۲۴٫۹ درصد از کل واردات ایران را به خود اختصاص داده است.

نرخ‌های قابل توجه تعرفه واردات مانع مهمی در مسیر مبادلات تجاری ایران است. میانگین این تعرفه‌ها در ایران ۱۵٫۲ درصد است که دومین رقم بالای تعرفه‌های وارداتی در منطقه (پس از سوریه) و یازدهمین نرخ بالای تعرفه در جهان به شمار می‌آید.

ایران در موافقتنامه‌های تجارت آزاد فعال معدودی عضویت دارد و عضو هیچ اتحادیه گمرکی نیز نیست. با این حال، کشور طی چند سال گذشته به دنبال امضای موافقتنامه تجارت آزاد با کشورهایی در آسیای میانه و آسیای جنوبی بوده و برای تقویت مبادلات تجاری خود به این کشورها روی آورده است.

۲. بازبودن سرمایه‌گذاری

ایران ظرفیت‌های بالقوه بزرگی برای سرمایه‌گذاری دارد ولی به دلیل تحریم‌ها و پیچیدگی بستر عملیاتی، برای سرمایه‌گذاران خارجی پرچالش است. بستر عملیاتی نامناسب عامل مهم‌تری از تحریم‌ها است؛ بطوریکه حتی اگر تحریم‌ها برداشته شوند، موانع ساختاری پرشماری در مسیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وجود دارد. امتیاز ایران در شاخص بازبودن سرمایه‌گذاری رقم پایین ۲۹/۹ از ۱۰۰ و رتبه آن از میان ۱۸ کشور منطقه پانزدهم است.

روندهای سرمایه‌گذاری نشان می‌دهد ظرفیت‌های بالقوه آشکار ایران موجب جذب سرمایه‌گذاری آن دسته از شرکت‌هایی شده است که قادر به مقابله با ریسک‌های عملیاتی موجود بوده‌اند. نمونه دیگر، سرمایه‌گذاری‌های مستقیم چین است که در دوران تحریم‌ها نیز تداوم یافته است. بخش‌های اصلی جذب‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۱۹ شامل صنایع شیمیایی، فلزات، استخراج کانی‌ها، خدمات، گردشگری و مخابرات بوده‌اند. با این حال میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وارد شده تنها ۱۰٫۳ درصد از کل تولید ناخالص داخلی ایران بوده که سومین نسبت پایین در سطح منطقه است.

مشوق‌های سرمایه‌گذاری خارجی در ایران بر مبنای قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی صورت می‌گیرد. ضمانت جبران هرگونه ضرر و زیان ناشی از مصادره دارایی‌ها یا ملی شدن بخش‌های مختلف اقتصادی به سرمایه‌گذاران، برچیده شدن محدودیت‌های مربوط به درصد مالکیت سهام شرکت‌ها توسط طرف‌های خارجی و اعطای مجوز سه‌ساله

اقامت برای سرمایه‌گذاران، مدیران و متخصصان خارجی، اعطای مشوق‌های مالیاتی و کاهش تعهدات اداری سرمایه‌گذاران خارجی از جمله این مشوق‌ها است.

از موانع اصلی سرمایه‌گذاری خارجی، تحریم‌ها، ماهیت غیرشفاف اقتصاد، الزامات مربوط به مالکیت محلی و کندی روند اصلاحات قراردادهای نفت و گاز می‌باشند. تحریم‌ها همه بخش‌های اقتصاد بویژه سوخت‌های فسیلی، بانکداری، کشتیرانی و بیمه را هدف گرفته است. الزامات مالکیت محلی همه بخش‌ها بویژه سوخت‌های فسیلی را تحت تاثیر قرار می‌دهد. قراردادهای بیع متقابل اجازه تامین سرمایه و تخصص جهت اکتشاف را برای شرکت‌ها فراهم می‌کند، ولی سرمایه‌گذار پس از راه اندازی اولیه باید مالکیت مراکز تولید را به شرکت ملی نفت ایران واگذار کند و شرکت‌ها نمی‌توانند در مراکز تولید سهم داشته باشند. غیرشفاف بودن حضور نهادها و شرکت‌های دولتی ایران همه بخش‌های اقتصاد ایران را تحت تاثیر قرار می‌دهد. شناسایی کامل طرف‌های معامله که تحت تحریم‌اند برای شرکت‌های خارجی دشوار است و آنها را در معرض خطر مجازات ناشی از معامله با افراد یا شرکت‌های تحت تحریم قرار می‌دهد.

– تحلیل مداخله دولت

فعالیت اقتصادی در ایران با بار مالی بالایی همراه است که خود معلول مداخلات بسیار شدید دولت در اقتصاد کشور است. حضور سنگین دولت در فعالیتهای اقتصادی در تمامی صنایع کلیدی از جمله بانکداری باعث دشواری دسترسی به وام و از بین رفتن فرصت‌های بخش خصوصی می‌شود. ایران در مجموع با کسب امتیاز متوسط ۴۸,۱ از مجموع ۱۰۰ در زمینه مداخله دولت، با اختلاف ناچیزی پایین‌تر از مصر و در رتبه سیزدهم در میان ۱۸ کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا قرار گرفته است.

مالیات در ایران یکی از عوامل مهم کاهش جذابیت این کشور به عنوان مقصد سرمایه‌گذاری است. نرخ مالیات در ایران سومین نرخ بالای مالیات در سطح منطقه است. ایران در مجموع با کسب امتیاز ۵۷,۹ از مجموع ۱۰۰ در زمینه اخذ مالیات، در میان هجده کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در رتبه سیزدهم قرار گرفته است.

در فرآیندهای مالیاتی میان شرکت‌های داخلی و خارجی تفاوتی نیست. اشخاص و شرکت‌های ایرانی ملزم به پرداخت مالیات بر درآمدهای خود در سرتاسر جهان، صرف نظر از مبدأ آن درآمد هستند. با این وجود کل نظام مالیاتی، بیشتر تأمین‌کننده منافع نهادهای وابسته به بخش دولتی است، زیرا شمار زیادی از آنها از پرداخت مالیات معافند و این مورد محیط رقابتی ناعادلانه و موجب تضعیف رقابت‌پذیری سرمایه‌گذاران بخش خصوصی در ایران می‌شود.

مالیات بر شرکت‌ها از یک نظام مالیاتی دولایه پیروی می‌کند که مالیات در آن، ابتدا به مقدار سود در سطح شرکت تعلق می‌گیرد، در حالیکه اعتباری در سطح سهامداران در نظر گرفته نمی‌شود و از سوی دیگر، سود سهامی که شرکت‌ها میان سهامداران خود توزیع می‌کنند از مالیات معاف است. به استثنای مواردی که اشخاص حقوقی به طور مشخص و بر مبنای قانون مالیات‌های مستقیم از پرداخت مالیات معاف شده باشند، تمامی سود شرکت‌ها منهای معافیت‌های تعیین شده مشمول مالیاتی با نرخ استاندارد ۲۵ درصد می‌شوند. این، سومین نرخ بالای مالیات در سطح منطقه است.

تشریفات مالیاتی نیز زمان زیادی می‌گیرد و با ۲۱۶ ساعت، اندکی بالاتر از میانگین منطقه یعنی ۲۱۳ قرار دارد. این مسئله بار مالیاتی را برای کسب و کارها به لحاظ کاهش بهره‌وری به واسطه نظام اداری پیچیده در ایران افزایش می‌دهد. مالیات بر درآمد اشخاص در ایران تأمین‌کننده منافع شاغلان در بخش عمومی متورم کشور است که نرخ مالیات یکسان ۱۰ درصدی در مورد آن‌ها اعمال می‌شود. اما مالیات صاحبان مشاغل آزاد به صورت پله‌کانی و از ۰ تا ۳۵ درصد محاسبه می‌شود که رقم ۳۵ درصد، سومین رقم بالای مالیات بر درآمد در کل منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا است. علاوه بر این، حد بالای نرخ برای تمامی کارکنان غیرمقیم اعمال می‌شود.

بخش مالی در ایران به شدت هدف تحریم‌های بین‌المللی قرار گرفته و در نتیجه، ارتباط میان بانک‌های ایرانی با بازارهای مالی جهانی گسسته شده و امکان اعطای اعتبار و نیز سهولت انتقال پول برای شرکت‌های چندملیتی به شدت محدود گشته است. دولت نیز حضور قابل توجهی در بخش بانکداری دارد و توان بانک‌ها در تخصیص منابع را از میان می‌برد، زیرا حجم بالایی از این منابع به پروژه‌های دولتی تخصیص می‌یابند. این مسئله در کنار عدم دسترسی به بازارهای مالی جهانی گزینه‌های مالی شرکت‌های ایرانی را محدود می‌کند؛ بطوریکه بر اساس گزارش رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد برای بازه زمانی ۲۰۱۸-۲۰۱۹ دسترسی به منابع مالی به عنوان عمده‌ترین مانع در مسیر کسب و کار در ایران برشمرده شده است. بدین ترتیب ایران در زمینه موانع مالی با کسب امتیاز پایین ۳۸,۴ از مجموع ۱۰۰ در میان هجده کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در جایگاه چهاردهم قرار گرفته است.

بازار مالی اصلی ایران، بازار بورس تهران است که به دلیل محدودیت دسترسی سرمایه‌گذاران ایرانی به بازار مالی جهانی به مجرای جذاب برای جذب سرمایه تبدیل شده است. حجم این بازار نزدیک به حجم بازار مالی ترکیه است. برنامه بلندپروازانه نوسازی و بهسازی با هدف افزایش میزان شفافیت و جذب سرمایه‌گذاران بیشتر داخلی و خارجی در این بازار اجرا می‌شود. سامانه مبادلاتی جدیدی متعلق به شرکت آتوس یورونکست مارکت سلوشن در بازار بورس تهران راه‌اندازی شده که امکان خرید و فروش سهام در یک روز واحد و نیز افزایش چهار برابری تعداد کارگزاری‌های همزمان فعال را فراهم کرده است. همچنین در سامانه جدید، امکان اتصال بازار بورس با بورس‌های بین‌المللی نیز فراهم شده، هرچند افزایش مشارکت خارجی همچنان با مانع تحریم‌ها مواجه است.

– تحلیل بستر حقوقی

فساد گسترده و موانع بوروکراتیک در کنار ریسک‌های سیاسی مزمن، سرمایه‌گذاری را در ایران پرریسک می‌کند. بر مبنای این ملاحظات، ایران با کسب امتیاز ۳۱,۹ از ۱۰۰ در میان هجده کشور منطقه، به لحاظ ریسک‌های حقوقی در رتبه سیزدهم قرار گرفته است. زیرگروه این شاخص، محیط اداری و بستر حقوقی است.

در محیط اداری ایران کاغذبازی و پارتی بازی رایج است که به تاخیرهای طولانی در انجام امور بازرگانی و آغاز فعالیت کسب و کار می‌انجامد و مانع کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های پرریسک می‌شود. روند توسعه دولت الکترونیک در ایران شرایط مناسبی ندارد و دورنمای افزایش میزان کارایی در رویه‌های اداری را تضعیف کرده و امکان بالقوه بروز تأخیر

و رانت‌جویی مقامات رسمی را می‌افزاید. از همین رو، ایران با کسب امتیاز پایین ۳۹,۸ از مجموع ۱۰۰ به لحاظ محیط اداری در میان کشورهای منطقه در جایگاه یازدهم قرار می‌گیرد.

بستر حقوقی محیط عملیاتی کسب و کارها تحت تاثیر فرهنگ فراگیر فساد در بخش‌های دولتی و خصوصی و توانایی محدود اشخاص حقیقی و حقوقی جهت فعالیت آزادانه بدون ترس از تعقیب قضایی است. فرایندهای قانونی در ایران به شدت سخت‌گیرانه هستند و بسیاری از پرونده‌ها در محاکم غیرعلنی رسیدگی می‌شوند. بدین ترتیب، ایران با کسب امتیاز ۲۴,۰ از ۱۰۰ به لحاظ بستر حقوقی در میان هجده کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در جایگاه چهاردهم قرار می‌گیرد.

محاکم قضایی در ایران مستقل نیستند. ساز و کارهای حاکم بر حل و فصل موارد اختلاف در قراردادهای تجاری در ظاهر، ساز و کارهایی شفاف، کم‌هزینه و کارآمدند. اما فرهنگ نهادینه‌شده فساد سبب می‌شود فرایند حل اختلاف تحت تاثیر ارتشا و روابط نزدیک میان طرف‌های درگیر و نظام حاکم قرار بگیرد.

فساد فراگیر دولتی و بخش خصوصی نیز موجب ریسک‌های عمده‌ای برای کسب و کارها می‌شود، مانند احتمال ایجاد هزینه‌های غیرمترقبه در نتیجه ضرورت پرداخت رشوه یا اختلاس اموال، آسیب‌های حیثیتی و هزینه‌های حقوقی مربوط به وارد شدن به فعالیت‌های فسادآلود و نیز احتمال انجام اقدامات حقوقی علیه کسانی که نظراتی صریح یا نامطلوب مطرح می‌کنند. فرهنگ فساد ریسک عمده‌ای است که سرمایه‌گذاران را می‌هرساند. ایران در میان ۱۸ کشور خاورمیانه و شمال آفریقا در رتبه ۱۴ و بالاتر از عراق، لیبی، یمن و سوریه است.

حقوق مالکیت فکری و روند اجرای قوانین حمایت از آن در ایران همچنان پایین‌تر از سطح استاندارد است. به استثنای آثار خارجی که حق مالکیت فکری برایشان درخواست و اعطا شده باشد، تنها آثار داخلی در داخل ایران از حمایت‌های مربوط به این نوع مالکیت برخوردارند و آثار ایرانی در خارج از مرزهای ایران اغلب از این نوع حمایت‌ها محرومند. این ضعف در قانون کپی‌رایت، به ویژه تولیدکنندگان دارو در ایران را در شرایط دشواری قرار می‌دهد زیرا آنها هیچ تضمینی برای مالکیت انحصاری کار خود ندارند. حمایت‌های ناکافی از حقوق مالکیت فکری در ایران همچنان سرمایه‌گذاران را از سرمایه‌گذاری در صنایع نوآور و پژوهش - محور بازمی‌دارد.

ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری

دیدگاه اصلی ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری

دیدگاه اصلی: علی‌رغم برخورداری از ظرفیت‌های بالقوه عظیم تجاری در بخش‌های سوخت‌های فسیلی، زیرساخت‌ها و صنایع مصرفی، دروازه‌های ایران اساساً به روی تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی به ویژه از سوی شرکت‌های غربی بسته است. این مسئله در کنار روابط تیره با برخی کشورهای همسایه مانند عربستان سعودی و اسرائیل سبب شده تا ایران شرکای تجاری معدودی داشته باشد. همچنین بستر عملیاتی نیز در مقیاسی گسترده‌تر همچنان و با توجه به وجود مشکلات ساختاری شامل ضعف حاکمیت قانون، فساد گسترده، بار مالیاتی بالا و حضور گسترده شرکت‌های دولتی که به بیرون راندن سرمایه‌گذاران بخش خصوصی منجر می‌شود، برای سرمایه‌گذاران خارجی بستری پرچالش خواهد بود. گفته می‌شود دولت جدید آمریکا اعلام کرده است که ایالات متحده به دنبال بازگشت به توافق هسته‌ای ایران است، مشروط به آنکه تهران به تعهدات خود در توافق کاملاً پایبند باشد. بدان معنی که لغو تحریم‌ها می‌تواند تمدید شود و این امر امکان افزایش بالقوه صادرات نفتی ایران و حمایت از بازیابی سرمایه‌گذاری را فراهم می‌کند. در مجموع، ایران در ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری، امتیاز ضعیف ۳۶,۳ از ۱۰۰ را کسب نموده و در میان هجده کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، پایین‌تر از کرانه باختری و غزه در رتبه سیزدهم قرار می‌گیرد.

عدم امکان تجارت و سرمایه‌گذاری به واسطه تحریم

ایران و میانگین منطقه‌ای - ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری

ملاحظه: ۱۰۰ به معنای پایین‌ترین ریسک و ۰ به معنای بالاترین ریسک است. منبع: شاخص ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری مؤسسه فیچ

باز بودن اقتصاد (۲۸,۸ از ۱۰۰): با وجود برخورداری ایران از ظرفیت‌های عظیم بالقوه به ویژه در بخش سوخت‌های فسیلی، زیرساخت‌ها و صنایع مصرفی، دروازه‌های این کشور اساساً به روی تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی بسته است. ایران در بخش بزرگی از جامعه بین‌المللی با انزوای اقتصادی و سیاسی مواجه است و همین مسئله در کنار محدودیت‌های اعمال شده از سوی دولت بر تجارت خارجی و نیز تحریم‌های آمریکا، چالش‌های قانونی و ریسک‌های حیثیتی قابل توجهی را برای کسب و کارها ایجاد می‌کند. وابستگی بیش از حد ایران به نفت و به تبع آن بازماندن سایر صنایع مانند صنایع

تولیدی غیرمرتبط با سوخت‌های فسیلی و بخش خدمات از توسعه، در کنار حذف سرمایه‌گذاران بخش خصوصی به واسطه حضور سنگین شرکت‌های دولتی، این مسئله را تشدید کرده است. دولت جدید آمریکا اعلام کرده است که ایالات متحده به دنبال بازگشت به توافق هسته‌ای ایران است، مشروط به آنکه تهران به تعهدات خود در توافق کاملاً پایبند باشد. بدان معنی که لغو تحریم‌ها می‌تواند تمدید شود و این امر امکان افزایش بالقوه صادرات نفتی ایران و حمایت از بازیابی سرمایه‌گذاری را فراهم می‌کند.

حقوقی (۳۱,۹ از ۱۰۰): ایران به طور کلی دارای یک بستر اداری و حقوقی ضعیف است. فساد گسترده بر اکثر تعاملات روزمره سایه افکنده، مانع از کارایی رویه‌های اداری شده و بر قضاوت‌های حقوقی نیز تأثیر می‌گذارد. نظام حقوقی همچنان تا حدی دست و پاگیر است و اتباع خارجی باید به فرهنگ‌ها و آداب و رسوم محافظه‌کارانه در ایران توجه داشته باشند، زیرا نقض این موارد می‌تواند مجازات‌های شدیدی در پی داشته باشد. علاوه بر این، صیانت از حقوق فکری در ایران همچنان ناکافی است و همین مسئله مانع از سرمایه‌گذاری طرف‌های خارجی در صنایع پژوهش‌محور مانند صنعت عظیم داروسازی ایران خواهد شد. تغییر در ساختار تحریم‌ها تأثیر چندانی بر این عوامل نگذاشته و این عوامل همچنان موانعی ساختاری را در مسیر سرمایه‌گذاران خارجی ایجاد خواهند کرد.

مداخله دولت (۴۸,۱ از ۱۰۰): کسب و کارها در ایران بار مالی سنگینی را تحمل می‌کنند که نتیجه میزان بالای مداخلات دولت در اقتصاد است. ایران دارای یک بخش عمومی متورم است که بر تمامی صنایع کلیدی و از جمله صنعت بانک‌داری که تقریباً به طور کامل دولتی است، سایه افکنده است. حضور فراگیر بنگاه‌های دولتی و سایر شرکت‌های تحت کنترل افراد پرنفوذ در ایران، همچنان مانعی بر سر راه اجرای اصلاحات به نفع کسب و کارها خواهد بود و فعالیت‌های بخش خصوصی را نیز محدود خواهد کرد. این وضعیت به واسطه مالیات‌های غیررقابتی در مقایسه با منطقه، بدتر نیز شده است. در عین حال، بخش بانکی ایران نیز به شکل ویژه‌ای هدف تحریم‌های آمریکا واقع شده و لذا کسب و کارهای ایرانی قادر به افزایش سرمایه در بازارهای بین‌المللی نیستند. با وجود ارائه برخی مشوق‌ها از سوی دولت مانند معافیت‌های مالیاتی به برخی بخش‌ها، تأثیرات مثبت کلی این سیاست به واسطه تأثیرات منفی ریسک‌های نزولی فوق‌الذکر خنثی می‌شوند.

ایران - ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری

ریسک سرمایه‌گذاری و تجارت	حقوقی	مداخله دولت	باز بودن اقتصاد	امتیاز ایران
۳۶,۳	۳۱,۹	۴۸,۱	۲۸,۸	امتیاز ایران
۵۰,۴	۴۶,۱	۵۶,۲	۴۹,۰	متوسط منطقه منا
۱۳	۱۳	۱۳	۱۶	جایگاه در منطقه (از ۱۸)
۴۹,۸	۵۰,۱	۴۹,۹	۴۹,۴	متوسط جهانی
۱۵۰	۱۵۱	۱۱۶	۱۷۳	جایگاه جهانی (از ۲۰۱)

ملاحظه: ۱۰۰ به معنای پایین‌ترین ریسک و ۰ به معنای بالاترین ریسک است. منبع: شاخص ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری مؤسسه فیچ

شاخص ریسک عملیاتی، مشکلات مربوط به فعالیت در ۲۰۱ کشور در سرتاسر جهان را به صورت کمی با یکدیگر مقایسه می‌کند. در این شاخص، هر کشور امتیازی بین ۰ تا ۱۰۰ دریافت می‌کند که امتیاز ۱۰۰ نشان‌دهنده کمترین ریسک است.

کل این شاخص شامل امتیازهای مربوط به ۲۴ زیرشاخص و ۸۴ پیمایش و مجموعه داده‌های مجزا است که همگی در تعیین امتیاز نهایی نقش دارند. تفصیل کامل روش‌شناسی را می‌توانید در پایان همین گزارش مطالعه نمایید.

تحلیل سوات (SWOT) ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری

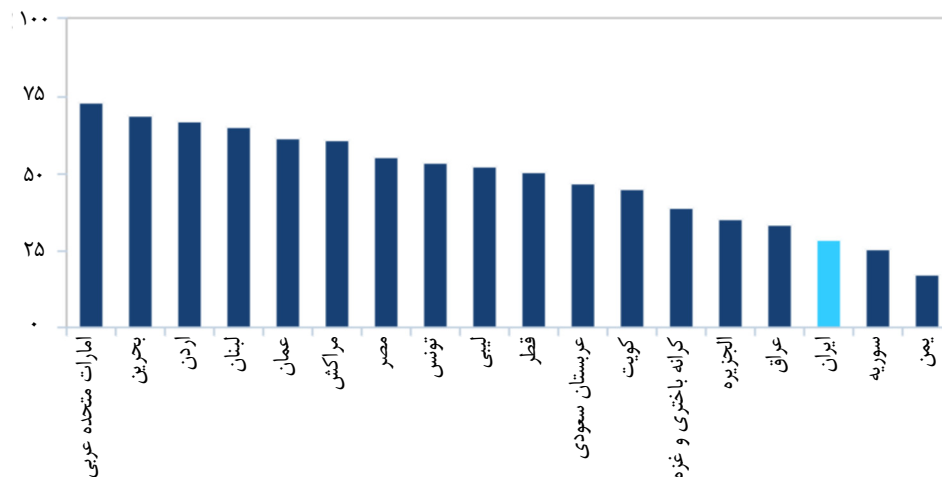
تحلیل سوات	
نقاط قوت	<ul style="list-style-type: none"> • راه‌اندازی برخی رویه‌های محدود آنلاین، میزان کارایی فرایند ایجاد کسب و کارها را بهبود بخشیده است. • بخش بزرگ بانکداری داخلی به افزایش مصرف در بخش خصوصی کمک می‌کند، در حالی که بازار بورس تهران نیز عملکردی بهتر از انتظار دارد. • وجود منابع طبیعی قابل توجه و نیز تقاضای انباشته مصرف ظرفیت بالقوه عظیمی را جهت سرمایه‌گذاری ایجاد کرده است.
نقاط ضعف	<ul style="list-style-type: none"> • دسترسی به منابع مالی به واسطه تحریم‌های مستقیم و ثانویه آمریکا که مانع از استفاده از دلار در انجام معاملات می‌شوند همچنان دشوار است. • سطوح بالای فساد و سانسور به ایجاد هزینه‌های غیرمترقبه و تأخیرهای طولانی در فعالیت‌های تجاری منجر می‌شوند. • مقررات و تشریفات اداری دست و پاگیر هزینه‌های کسب و کارها را، هم به لحاظ زمانی و هم به لحاظ مالی افزایش می‌دهند.
فرصت‌ها	<ul style="list-style-type: none"> • حجم مبادلات تجاری با کشورهای غیرغربی مانند هند، عمان، چین و روسیه احتمالاً همچنان افزایش خواهد یافت. • ایران همچنان یکی از متنوع‌ترین اقتصادها در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا است که در صورت برداشته شدن تحریم‌ها ظرفیت‌های بالقوه‌ای برای سرمایه‌گذاری فراهم می‌کند. • سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران به دلیل علاقه تنها کشورهای غیرغربی به سرمایه‌گذاری در این کشور به کندی در حال افزایش است.
تهدیدها	<ul style="list-style-type: none"> • فروپاشی توافق هسته‌ای و بازگشت تحریم‌ها ضمن کاهش تمایل سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در ایران، تراکنش‌های مالی را نیز مختل کرده‌اند. • حمایت ناکافی از حقوق مالکیت فکری خطر سرقت حق اختراع، کلاهبرداری یا تجاوز به حقوق غیر را در پی دارد که به طور بالقوه می‌تواند به عواید کسب و کارها آسیب وارد کنند. • محدودیت‌های اعمال شده توسط دولت بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در برخی بخش‌ها و نیز بستر نامطلوب اداری و مالی همچنان و علی‌رغم برداشته شدن تحریم‌ها مانعی بر سر راه سرمایه‌گذاری به شمار می‌روند.

تحلیل بازبودن اقتصادی

دیدگاه اصلی: با وجود برخورداری ایران از ظرفیت‌های عظیم بالقوه به ویژه در بخش سوخت‌های فسیلی، زیرساخت‌ها و صنایع مصرفی، دروازه‌های این کشور اساساً به روی تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی بسته است. ایران در جامعه بین‌المللی با انزوای اقتصادی و سیاسی مواجه است و همین مسئله در کنار محدودیت‌های اعمال شده دولتی بر تجارت خارجی و نیز تحریم‌های آمریکا، چالش‌های قانونی و ریسک‌های حیثیتی قابل توجهی را برای کسب و کارها ایجاد می‌کند. وابستگی بیش از حد ایران به نفت و به تبع آن بازماندن سایر صنایع مانند صنایع تولیدی غیرمرتبط با سوخت‌های فسیلی و بخش خدمات از توسعه، در کنار حذف سرمایه‌گذاران بخش خصوصی به واسطه حضور قابل‌ملاحظه شرکت‌های دولتی، این مسئله را تشدید کرده است. دولت جدید آمریکا اعلام کرده است که ایالات متحده به دنبال بازگشت به توافق هسته‌ای ایران است، مشروط به آنکه تهران به تعهدات خود در توافق کاملاً پایبند باشد. بدان معنی که لغو تحریم‌ها می‌تواند تمدید شود و این امر امکان افزایش بالقوه صادرات نفتی ایران و حمایت از بازیابی سرمایه‌گذاری را فراهم می‌کند. در مجموع، ایران در بازبودن اقتصاد، امتیاز ضعیف ۲۸٫۸ از ۱۰۰ را کسب نموده و در میان هجده کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، بالاتر از سوریه و یمن، سومین کشور دارای امتیاز ضعیف رتبه‌بندی می‌شود.

موانع متعدد، پتانسیل‌های عظیم تجاری را بین می‌برد

خاورمیانه و شمال آفریقا- بازبودن اقتصادی

ملاحظه: ۱۰۰ به معنای پایین‌ترین ریسک و ۰ به معنای بالاترین ریسک است. منبع: شاخص ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری مؤسسه فیچ

تازه‌ترین تحلیل‌ها پیرامون بازبودن اقتصادی

- وابستگی شدید اقتصاد ایران به بخش هیدروکربنی اقتصاد این کشور را به ویژه در برابر سقوط بهای نفت در پی همه‌گیری کووید-۱۹ در موقعیت بسیار آسیب‌پذیری قرار داده است. با توجه به آنکه بخش عمده سبد صادرات ایران را سوخت‌های فسیلی و محصولات مرتبط با آن‌ها به عنوان منبع اصلی درآمدهای ارزی دولت تشکیل می‌دهند، تنوع صادرات ایران بسیار ضعیف است. این محصولات شامل مواد شیمیایی، محصولات

صنعتی و انواع سوخت هستند و قریب به ۷۷ درصد کل حجم تولیدات صادراتی ایران را به خود اختصاص داده‌اند و حدود ۴۰ درصد از کل درآمدهای دولت را نیز تأمین می‌کنند.

- از ماه مه ۲۰۲۱، شاهد افزایش اندکی در تولید و صادرات نفت هستیم که به احتمال زیاد ناشی از افزایش حجم جریان صادراتی به چین است. از آنجا که پیش‌نویس برنامه همکاری ۲۵ ساله ایران و چین در ژوئن ۲۰۲۰ امضا شد، ایران بازتر عمل کرده و روابط خود را با چین افزایش داده است، براساس گزارش‌ها، این توافق شامل سرمایه‌گذاری تا سقف ۲۸۰ میلیارد دلار در بخش نفت، گاز و پتروشیمی ایران است.
- تحریم‌های آمریکا، اقتصاد و توان صادرات ایران را تحت فشار قرار داده است. با این حال، دولت بایدن تمایل خود را برای بازگشت به توافق هسته‌ای (برنامه جامع اقدام مشترک، برجام) اعلام کرده است. تیم ریسک‌شناسی ما انتظار دارد که توافق حداقل تا سال ۲۰۲۲ حاصل نشود، چراکه به نظر می‌رسد فشار داخلی در هر دو کشور همچنان ادامه داشته و مانع بازگشت به تعهدات است. بنابراین، ما انتظار داریم که اقتصاد ایران به تدریج در زمان امضای برجام و یا در صورت امضای برجام به وضعیت گذشته بازگردد و ایران بتواند روابط تجاری خود را مانند قبل از ماه مه سال ۲۰۱۸ (یعنی پیش از زمانی که رئیس‌جمهور آمریکا ترامپ تحریم‌ها را وضع نمود) از سر بگیرد.
- براساس گزارش‌های رسانه‌ای منتشر شده در فوریه ۲۰۲۱، انتظار می‌رود ایران به مذاکرات با اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU)^۱ که شامل مجموعه‌ای از کشورهای اروپای شرقی، آسیای غربی، آسیای مرکزی و روسیه است، وارد شود. هدف از این مذاکرات، تغییر توافق تجارت ترجیحی بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا به یک توافق تجارت آزاد است. همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا، گروه جایگزینی را به عنوان شرکای تجاری ایران در دسترس قرار می‌دهد که احتمالاً می‌تواند از رشد اقتصادی ایران در میان‌مدت تا بلندمدت پشتیبانی نموده و به کاهش انگیزه همکاری ایران در برجام منجر شود.

بازبودن تجاری

وضعیت مبادلات تجاری ایران به واسطه تنوع پایین سبد صادراتی این کشور که تقریباً تمام آن را اقلام مرتبط با سوخت‌های فسیلی تشکیل می‌دهند، به شدت تضعیف شده است. به علاوه، انزوای ایران توسط جامعه جهانی و به ویژه تحریم‌های آمریکا، تجارت با کشورهای غربی را برای این کشور تقریباً ناممکن ساخته است. این مسئله در کنار تیرگی روابط با برخی همسایگان منطقه‌ای مانند عربستان سعودی و رژیم اشغالگر قدس، فهرست شرکای تجاری ایران را محدود کرده و میزان آسیب‌پذیری این کشور در برابر تنش‌های ژئوپلیتیک و بین‌دولتی را که می‌تواند مبادلات تجاری کشور را مختل نماید، افزایش داده است. گفته می‌شود، دولت جدید آمریکا به ریاست بایدن احتمالاً مجدداً به توافق هسته‌ای خواهد پیوست که این امر باعث تداوم تعلیق تحریم‌ها شده و احتمالاً افزایش صادرات نفتی ایران را امکان‌پذیر می‌سازد. در مجموع، ایران با کسب امتیاز پایین ۲۷٫۸٪ از ۱۰۰ در زمینه بازبودن تجاری، در میان هجده کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در رتبه شانزدهم و تنها بالاتر از دو کشور سوریه و یمن قرار می‌گیرد.

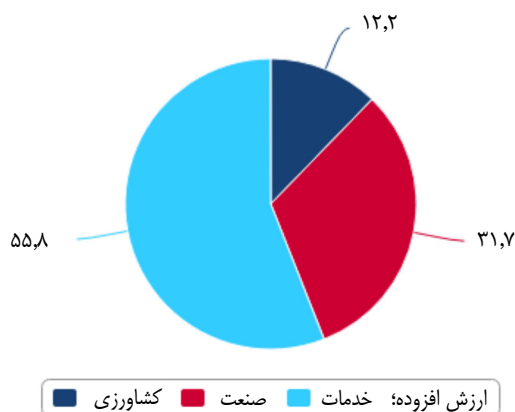
^۱ Eurasian Economic Union

ساختار اقتصاد داخلی

هرچند ایران دارای یکی از اقتصادهای نسبتاً متنوع در منطقه خاورمیانه به ویژه در میان کشورهای عمده تولیدکننده نفت است، اما بخش عمده اقتصاد این کشور همچنان به سوخت‌های فسیلی وابسته است. بنابر اعلام اداره اطلاعات انرژی آمریکا، ایران چهارمین ذخایر بزرگ اثبات‌شده نفت (حدود ۱۰ درصد کل ذخایر نفتی جهان) و دومین ذخایر بزرگ گاز طبیعی (۱۷ درصد کل ذخایر اثبات‌شده گاز در جهان) جهان را در اختیار دارد. در سال ۲۰۱۹، بخش صنعت در ایران ۳۱,۷ درصد تولید ناخالص داخلی را به خود اختصاص داد. در این بین سهم بخش تولیدات کارخانه‌ای^۱ ۱۴,۸ درصد است. اجزای کلیدی بخش صنعت شامل خودرو، فلزات، صنایع پلاستیک و تولید محصولات پتروشیمی است. با وجود تمایل قابل توجه سرمایه‌گذاران برای ورود به حوزه‌هایی مانند خودرو، محدود بودن بازارهای بین‌المللی و مشکلات مربوط به تأمین نهاده‌ها مانند کالاهای واسطه‌ای به دلیل تحریم‌های آمریکا، ظرفیت بالقوه ایران در بخش صنعت را به میزان قابل توجهی کاهش داده‌اند. علاوه بر این، مداخله گسترده دولت در اقتصاد به ویژه در صنایع نفت و گاز فرصت‌های موجود برای سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و نیز جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را کاهش می‌دهد. بر اساس شاخص سهم از تولید ناخالص داخلی، بخش خدمات به واسطه بازار بزرگ مصرف داخلی همچنان با سهم ۵۵,۸ درصدی در سال ۲۰۱۹ بزرگ‌ترین بخش اقتصادی محسوب می‌شود. ایران دارای جمعیت عظیم ۸۲,۸ میلیون نفری است و همین مسئله به ایجاد تقاضای فراوان برای خدمات منجر شده است.

بخش خدمات بزرگ است اما هیدروکربن‌ها لنگر اقتصاد هستند

ایران - تولید ناخالص داخلی به تفکیک بخش در سال ۲۰۱۹ (درصد سهم از تولید ناخالص داخلی)

منبع: بانک جهانی و مؤسسه فیچ

روندهای تجارت

تجارت خارجی ایران تحت تاثیر تحریم‌هایی که به اشکال مختلف و از ده‌ها سال پیش علیه این کشور وضع شده‌اند و نیز تحولات رخ داده در بهای نفت، شکل گرفته است. هرچند ایران از زمان پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹ تحت تحریم‌هایی با درجات مختلفی از شدت از سوی آمریکا قرار داشته است، اما در سال ۲۰۱۱ و در واکنش به تداوم برنامه هسته‌ای این کشور، این تحریم‌ها به شکل قابل توجهی تشدید شدند و اتحادیه اروپا و سازمان ملل متحد نیز به آن‌ها

^۱ manufacturing

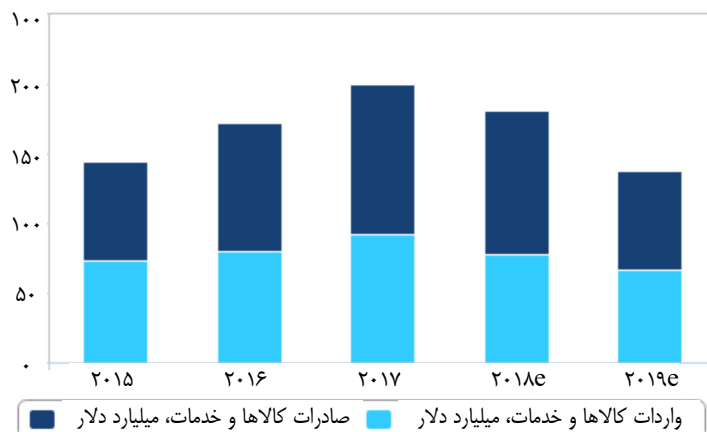
پیوستند. تحریم‌ها تأثیرات شدید و گسترده‌ای بر اقتصاد ایران داشته و به طور مشخص توسعه مراکز هسته‌ای و خرید تسلیحات از سوی این کشور را هدف قرار داده‌اند. اما این تحریم‌ها شامل ممنوعیت ورود شرکت‌های غربی به صنایع نفت و گاز ایران، ممنوعیت صادرات نفت ایران به کشورهای غربی و نیز قطع ارتباط نظام بانکی در ایران با صنعت مالی بین‌المللی نیز هستند. با وجود برداشته شدن اکثر تحریم‌ها در سال ۲۰۱۶، تحریم‌های مستقیم آمریکا به واسطه ممانعت از استفاده از دلار در انجام معاملات با ایران، همچنان مانعی در مسیر تجارت خارجی ایران بودند. همچنین وضع مجدد تحریم‌های ثانویه آمریکا از ماه مه سال ۲۰۱۸ روابط اقتصادی میان ایران و کشورهای غربی را پیچیده‌تر ساخته است. درحالی که احتمالاً دولت جدید بایدن در ایالات متحده به توافق هسته‌ای باز خواهد گشت و این امر لغو مجدد تحریم‌ها را به دنبال خواهد داشت، ما در مؤسسه فیچ بر این باوریم که فضای محدودی به منظور توافق در موضوعات دیگری که از جمله نگرانی‌های آمریکا است (به طور مشخص، نگرانی از توسعه نظامی منطقه‌ای و حمایت از بازیگران غیردولتی) فرا روی ایران قرار دارد. احتمالاً روابط ایران و آمریکا نسبتاً متشنج باقی خواهد ماند و تنش‌ها به صورت دوره‌ای تشدید یا تضعیف خواهد شد. علاوه بر این، تولید نفت در سطحی پایین‌تر، اثری قابل توجه بر اقتصاد خواهد داشت. اگرچه ایران از یک صندوق ثبات‌ساز نفتی برخوردار است تا در زمانی که قیمت نفت پایین است از اقتصاد حمایت نماید، اما از این صندوق به شکل فزاینده‌ای برای تأمین اضافه هزینه‌های دولت استفاده شده و به نظر می‌رسد این صندوق تقریباً خالی است.

با این حال، تجارت خارجی همچنان یکی از مؤلفه‌های کلیدی اقتصاد ایران بوده و ابزار اصلی دولت جهت کسب درآمد به منظور تأمین منابع مالی مورد نیاز بخش دولتی و نیز واردات اقلام کلیدی به شمار می‌رود. در سال ۲۰۱۹، حجم کل مبادلات تجاری ایران ۱۱۱,۱ میلیارد دلار بود و ایران از این لحاظ در کل منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا پس از مصر، عراق و قطر در رتبه ششم قرار دارد. ارزش صادرات ایران در این سال ۵۱,۴ میلیارد دلار و ارزش واردات این کشور نیز ۶۵۹,۷ میلیارد دلار^۱ برآورد شده و به این ترتیب ایران، هم از لحاظ ارزش صادرات و هم از لحاظ حجم واردات در میان هجده کشور منطقه در جایگاه پنجم قرار می‌گیرد. با این حال، عملکرد ایران به لحاظ حجم مبادلات تجاری به نسبت حجم اقتصاد این کشور بسیار ضعیف‌تر از ظرفیت‌های بالقوه کشور و نیز کشورهای مشابه منطقه است. این ضعف در عملکرد نشان‌دهنده معضلات ساختاری متعددی است که مانع از رشد مبادلات تجاری کشور می‌شوند. به عنوان نمونه، ارزش صادرات و واردات ایران به ترتیب تنها ۷,۶ و ۸,۹ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور است و ایران از این لحاظ به ترتیب در رتبه‌های هفدهم و هجدهم در سطح منطقه (۱۸ کشور) قرار می‌گیرد. این امر همچنین حاکی از آن است که هرچند تجارت همچنان به عنوان یک فعالیت اقتصادی حائز اهمیت مطرح است، وضع تحریم‌ها و روابط تیره با بسیاری از کشورهای منطقه و جهان، اقتصاد ایران را به سمت درون‌نگری و تمرکز بر مصرف خانوارها سوق می‌دهد. همان‌گونه که ذکر شد، انتظار داریم دولت جدید بایدن در آمریکا، به دنبال بازگشت به توافق هسته‌ای ایران و لغو مجدد تحریم‌ها باشد که این امر می‌تواند به افزایش صادرات نفت ایران منجر شده، فشار موجود بر ریال را کاهش داده، تورم را محدود نموده و بازیابی تدریجی مصرف، سرمایه‌گذاری و تجارت را پشتیبانی نماید.

^۱ این رقم نادرست بوده و احتمالاً رقم صحیح ۵۹,۷ میلیارد دلار است. (م)

حجم تجارت به واسطه تحریم‌های آمریکا محدود شده است

ایران - کل صادرات و واردات (۲۰۱۵-۲۰۱۹)

e برآورد مؤسسه فیچ است. منبع: بانک مرکزی ایران و مؤسسه فیچ

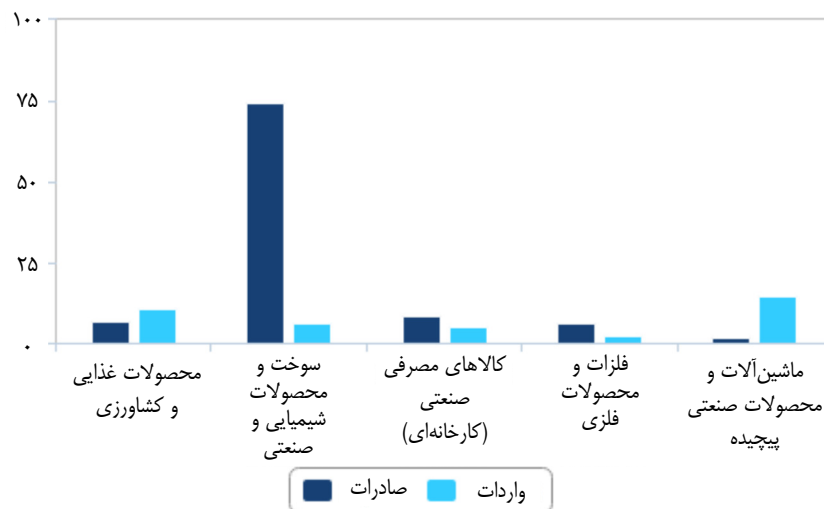
ترکیب تجارت

با توجه به آنکه بخش عمده سید صادرات ایران را سوخت‌های فسیلی و محصولات مرتبط با آن‌ها به عنوان منبع اصلی درآمدهای ارزی دولت تشکیل می‌دهند، تنوع صادرات ایران بسیار ضعیف است. محصولاتی شامل مواد شیمیایی، محصولات صنعتی و انواع سوخت در سال ۲۰۱۸ معادل ۷۶٫۹ درصد از کل حجم صادرات کالا از ایران را به خود اختصاص داده بودند. سایر اقلام صادراتی از قبیل کالاهای مصرفی صنعتی، محصولات کشاورزی و فلزات نیز در درجه دوم اهمیت قرار دارند، اما در عین حال در صورت برداشته شدن تحریم‌ها علیه ایران در درازمدت، از ظرفیت بالقوه عظیمی برای رشد برخوردار هستند. علاوه بر این و با توجه به آنکه صادرات تنها ۷٫۶ درصد کل تولید ناخالص داخلی کشور را تشکیل می‌دهد و ایران از این لحاظ در جایگاه ماقبل آخر در سطح منطقه قرار دارد، افزایش دسترسی به بازارهای جهانی به رشد صادرات این کشور کمک خواهد کرد. اما باید توجه داشت که ارزش کل مبادلات تجاری ایران احتمالاً بسیار بالاتر از چیزی است که در آمار رسمی نمود پیدا می‌کند. عمده‌ترین دلیل این مسئله آن است که بخشی از مبادلات تجاری این کشور گزارش نمی‌شوند یا به اشکال پیچیده‌ای مانند تهاتر یا سایر روش‌ها به منظور دور زدن تحریم‌های آمریکا صورت می‌گیرند. به طور کلی، تأثیرات ناشی از تحریم‌های اولیه و ثانویه (تحریم‌های ثانویه تحریم‌هایی هستند که بر کشورهای کمک‌کننده به ایران در جهت دور زدن تحریم‌های آمریکا اعمال می‌شوند) به شکل قابل توجهی رشد تجارت و اقتصاد ایران را محدود می‌کنند. روابط میان ایران و آمریکا در دوران رئیس‌جمهور سابق، دونالد ترامپ، به میزان قابل توجهی تیره‌تر شد. در ماه مه سال ۲۰۱۸، ترامپ فرمان خروج آمریکا از توافق هسته‌ای با ایران موسوم به برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) را صادر کرد که میان ایران، آمریکا (در دوران اوباما) و چند تن از رهبران اروپایی امضا شده بود و به موجب آن ایران اجازه ذخیره مقادیر محدودی اورانیوم را پیدا کرده بود و ملزم شده بود هر مقدار آب سنگین مازاد تولیدشده در این فرآیند را به خارج صادر کند. در ژانویه ۲۰۲۰ و با کشته شدن یکی از فرماندهان ارشد نظامی ایران در عراق به نام قاسم سلیمانی توسط نیروهای آمریکایی، این روابط باز هم تیره‌تر شد. هرچند این تنش‌ها به دلیل شیوع همه‌گیری کووید-۱۹ مسکوت مانده‌اند، اما در ماه‌های پیش رو و با مهار این همه‌گیری، مجدداً بروز خواهند کرد. با این اوصاف،

چشم‌انداز تیم ریسک کشوری ما بر این انتظار متمرکز است که دولت جدید بایدها را به دنبال ورود مجدد به توافق هسته‌ای ایران خواهد بود که این امر باعث لغو مجدد تحریم‌ها خواهد شد. رئیس‌جمهور جدید آمریکا، بایدن، آشکارا اعلام کرده است که در صورت پایبندی کامل ایران به تعهدات خود، مجدداً وارد توافق هسته‌ای ایران خواهد شد. دیدگاه اصلی ما این است که ایالات متحده و ایران سرانجام به توافق دست خواهند یافت، اگرچه دستیابی به توافق ممکن است برای ماه‌ها به درازا بینجامد. بنابراین، تیم ریسک کشوری ما افزایش تدریجی صادرات نفت ایران از نیمه دوم سال ۲۰۲۱ را پیش‌بینی نموده و معتقد است که عمده عرضه در سال ۲۰۲۲ به بازار باز خواهد گردید.

لغو احتمالی تحریم‌ها می‌تواند به افزایش صادرات نفت کمک نماید

ایران - صادرات و واردات کالا در سال ۲۰۱۸ (میلیارد دلار)

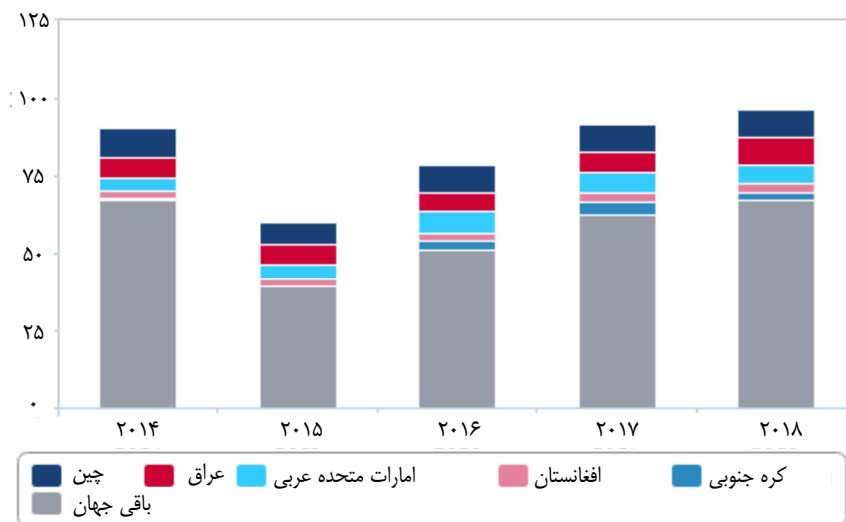
منبع: نقشه تجاری آمارهای بین‌المللی تجارت و مؤسسه فیچ

وضعیت ایران در حوزه واردات نیز به مانند صادرات جذابیت چندانی ندارد. این کشور برای تأمین تعداد زیادی از اقلام مورد نیاز خود شدیداً محتاج واردات است و تقریباً در تمامی گروه‌های محصولات مختلف، با کسری موازنه تجاری مواجه است. این مسئله به ویژه با توجه به روابط پرتنش ایران با برخی کشورهای منطقه و جهان، تأثیرات ناشی از تحریم‌ها و وابستگی بیش از حد به درآمدهای نفتی جهت تأمین منابع مالی مورد نیاز برای واردات، ایران را در برابر اختلالات در محیط بیرونی به شدت آسیب‌پذیر می‌سازد. در واقع مشکلات مربوط به تأمین مواد اولیه کلیدی مانند کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای مورد نیاز تولیدکنندگان صنعتی یکی از عوامل عمده محدودکننده ظرفیت رشد بخش صنعت در ایران به شمار می‌روند. در سال ۲۰۱۸، گروه ماشین‌آلات و محصولات صنعتی پیچیده که مشتمل بر تجهیزات سرمایه‌ای و کالاهای واسطه‌ای که به عنوان نهاده در فرآیند تولید مورد استفاده قرار گرفتند، با سهم ۳۵٫۰ درصد بزرگترین سهم را در واردات داشتند. اقلام خوراکی و کشاورزی به عنوان دومین گروه محصولات وارداتی، ۲۵٫۸ درصد از حجم کل واردات ایران را به خود اختصاص داده بودند و ارزش واردات این اقلام ۱۰٫۶ میلیارد دلار بود. این درحالی است که ارزش صادرات ایران در این گروه از محصولات تنها ۶٫۴ میلیارد دلار بوده است. وابستگی شدید به بازارهای جهانی جهت تأمین اقلام

خوراکی به ویژه در شرایط روابط بسیار بغرنج با جامعه جهانی و نیز تحریم‌های آمریکا، پیامدهای امنیتی سنگینی به دنبال خواهد داشت که می‌تواند به بروز بی‌ثباتی سیاسی منجر شود.

تجارت مرتبط با غرب محدود باقی خواهد ماند

ایران - پنج شریک عمده صادراتی برای تولیدات صادراتی در سال‌های ۱۸-۲۰۱۴ (میلیارد دلار)

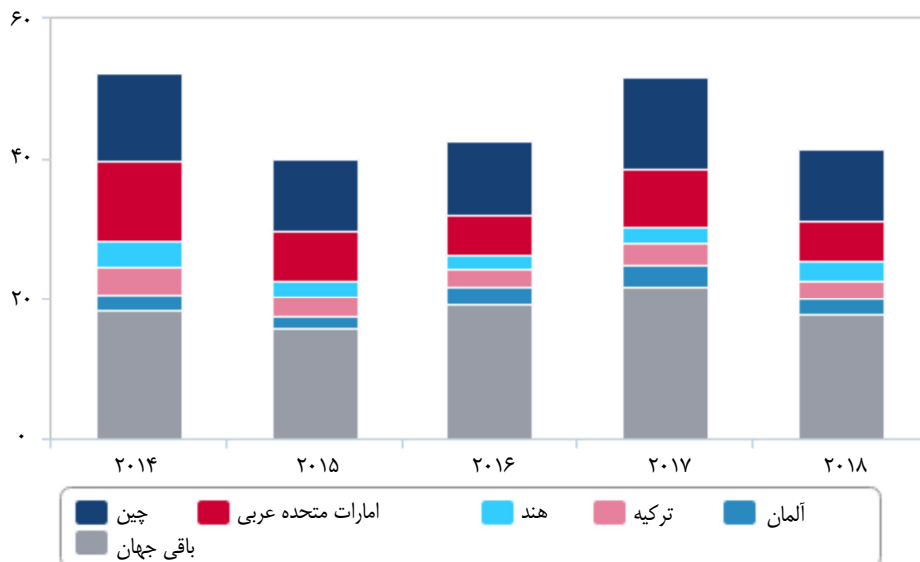

منبع: نقشه تجاری آمارهای بین‌المللی تجارت و مؤسسه فیچ

چنان که در بالا نیز اشاره شد، تحریم‌ها مانع از استفاده از دلار در مبادلات تجاری بین‌المللی با ایران شده و روابط مبتنی بر تجارت و سرمایه‌گذاری با کشورهای غربی را برای این کشور تقریباً ناممکن ساخته‌اند. همین مسئله تمرکز مبادلات تجاری ایران را به سمت کشورهای آسیایی سوق داده و حجم بازار موجود برای صادرات ایران را محدود کرده است. در نتیجه، هر پنج واردکننده اصلی از ایران (چین، عراق، امارات متحده عربی، کره جنوبی و افغانستان) همگی کشورهای آسیا و خاورمیانه هستند. با این وجود، هیچ یک از این کشورها به عنوان مقصد صادراتی حجم بزرگی از صادرات ایران را به خود اختصاص نداده‌اند و همین مسئله نشان‌دهنده میزانی از تنوع تجاری است. خالص صادرات ایران، در نتیجه افزایش صادرات به چین و همین‌طور به جهان، احتمالاً در درازمدت (فراتر از سال ۲۰۲۰) با افزایش مواجه خواهد بود. به علاوه، ما دریافتیم که ۵۴ درصد از صادرات ایران به مقصد «اروپا یا آسیا بدون مقصد مشخص دیگر» ثبت شده‌اند و همین مسئله نشان‌دهنده آن است که بخشی از مبادلات تجاری در اروپا و آسیا احتمالاً از بیم برانگیختن خشم آمریکا، به صورت پنهانی صورت می‌گیرد. این امر نشان‌دهنده ریسک حقوقی بالایی است که شرکت‌ها در تجارت با ایران با آن مواجه هستند، زیرا چنین کاری می‌تواند به واسطه نقض تحریم‌های آمریکا به وضع مجازات‌های شدید یا قرار گرفتن شرکت‌ها در فهرست تحریم‌ها منجر شود.

چین منبع اصلی واردات است

ایران - پنج شریک وارداتی نخست برای محصولات وارداتی ۱۸-۲۰۱۴ (میلیارد دلار)

منبع: نقشه تجاری آمارهای بین‌المللی تجارت و مؤسسه فیچ

شرکای وارداتی ایران در قیاس با شرکای صادراتی این کشور به لحاظ پراکندگی جغرافیایی از تنوع بیشتری برخوردار هستند، اما باید توجه داشت که سهم چین به نسبت از سایر شرکای ایران بیشتر است و این کشور ۲۴,۹ درصد از کل واردات ایران را به خود اختصاص داده است. آلمان نیز در سال ۲۰۱۸ تقریباً ۵,۹ درصد از کل کالاهای وارداتی ایران را تأمین کرده و در کنار ترکیه (۶,۳ درصد سهم از واردات ایران) تنها کشور اروپایی حاضر در فهرست پنج شریک عمده وارداتی ایران است. سایر کشورهای حاضر در فهرست پنج شریک اصلی وارداتی ایران، امارات متحده عربی (۱۳,۸ درصد) و هند (۶,۴ درصد) هستند. به طور کلی، ساختار حاکم بر تجارت ایران بسیار پیچیده است که در آن تحریم‌ها و روابط پرتنش در عرصه بین‌المللی شرکای تجاری کشور را محدود کرده‌اند. این امر به میزان قابل توجهی رشد را محدود می‌کند و نسبت پایین مبادلات تجاری در قیاس با حجم اقتصاد کشور نیز گواه درستی این مدعا است. با توجه به ممانعت تحریم‌ها از پهلویی مستقیم کشتی‌ها در بنادر ایران، امارات متحده عربی نقش مهمی به عنوان یک بندر تغذیه‌کننده در تجارت ایران ایفا می‌کند. چین از زمان وضع تحریم‌ها علیه ایران به یکی از شرکای تجاری مهم این کشور تبدیل شده و با توجه به محدود شدن شرکای تجاری ایران به واسطه تحریم‌ها، این رابطه همچنان تقویت خواهد شد.

ایران - موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای در مسیر مبادلات تجاری

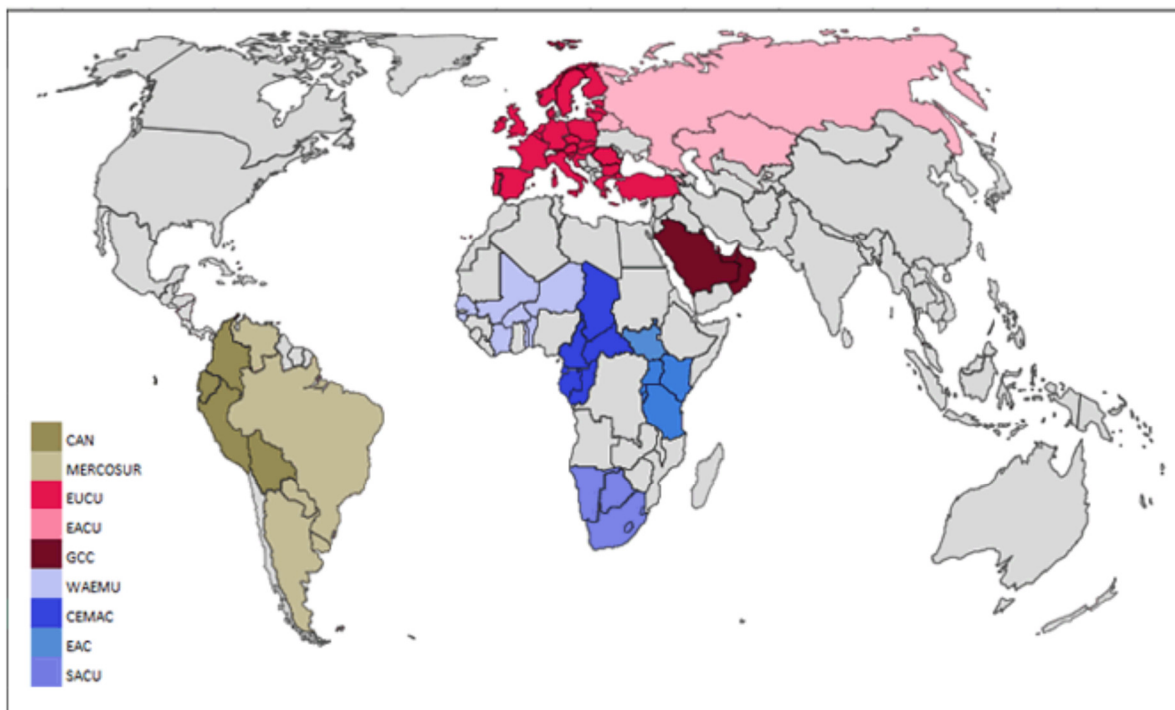
تأثیر بر کسب و کار	شرکای تجاری متأثر	نوع مقیاس
<ul style="list-style-type: none"> ● بالا: میانگین تعرفه وارداتی ۱۵,۲ درصدی ایران، دومین میانگین تعرفه واردات بالا در کل منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا است. ● دولت ایران از دیرباز به منظور تشویق و حمایت از رشد صنایع داخلی تعرفه‌های بالایی بر واردات وضع کرده است، اما اتخاذ چنین سیاستی هزینه‌های مربوط به مواد اولیه وارداتی را برای کسب و کارها به میزان قابل توجهی افزایش می‌دهد و از رقابت‌پذیری ایران می‌کاهد. 	همه	تعرفه‌های واردات
<ul style="list-style-type: none"> ● بالا: تشریفات بازرگانی و تأخیرهای گمرکی یکی از موانع عمده فعالیت‌های بازرگانی در ایران به شمار می‌روند. ● رویه‌های پیچیده به میزان قابل توجهی زمان و هزینه مورد نیاز جهت انجام مبادلات تجاری بین‌المللی را افزایش داده و به ویژه فرآیند واردات را پیچیده می‌کنند. ● امکان بالقوه رانت‌جویی طی تشریفات گمرکی نیز دشواری‌های بیشتری را برای کسب و کارها ایجاد می‌کند. 	همه	موانع غیر تعرفه‌ای و گمرکی
<ul style="list-style-type: none"> ● بالا: ایران همچنان مشمول تحریم‌های مستقیم آمریکا قرار دارد و این تحریم‌ها مانع استفاده از تراکنش‌های مبتنی بر دلار در تجارت بین‌الملل می‌شود. ● عدم امکان استفاده از دلار در انجام مبادلات تجاری به میزان قابل توجهی بر مشکلات عرضه و فعالیت در بازار ایران می‌افزاید، خاصه آنکه پرداخت‌ها باید به جای دلار به یورو یا یوان چین صورت گیرند. ● ایران از نوامبر سال ۲۰۱۸ مجدداً مشمول تحریم‌های ثانویه آمریکا نیز واقع شده که به طور مشخص صنایع نفت و گاز و کشتیرانی را در کنار سایر بخش‌های اقتصاد این کشور هدف قرار داده‌اند. همین مسئله انجام مبادلات تجاری میان ایران و کشورهای غربی را تقریباً ناممکن می‌سازد. با این حال، دولت بایدن احتمالاً به توافق هسته‌ای با ایران باز خواهد گشت و این امر به معنای برداشته شدن مجدد تحریم‌ها در میان مدت است. 	عمدتاً کشورهای غربی و مشخصاً ایالات متحده	تحریم‌ها

منبع: دیده‌بان تجارت جهانی و مؤسسه فیچ

یکی دیگر از موانع موجود در مسیر مبادلات تجاری، نرخ‌های قابل توجه تعرفه واردات در ایران است. میانگین این تعرفه‌ها در ایران ۱۵,۲ درصد است که دومین رقم بالای تعرفه‌های وارداتی در منطقه (پس از سوریه) و یازدهمین نرخ بالای تعرفه در جهان به شمار می‌رود. یکی از دلایل این امر را باید در این واقعیت جستجو کرد که ایران هنوز به عضویت کامل سازمان تجارت جهانی (WTO) (به عنوان حامی حذف موانع تجاری) در نیامده است و عضویت ایران در این سازمان به واسطه وتوی آمریکا و کندی روند پذیرش عضویت پس از پذیرش درخواست این کشور در سال ۲۰۰۵ میلادی معلق مانده است. همین مسئله مشکلاتی را برای شرکت‌های مستقر در ایران یا طرف معامله با این کشور ایجاد می‌کند، زیرا نظام حاکم بر مبادلات تجاری در ایران در نتیجه عدم عضویت کامل این کشور در سازمان تجارت جهانی غیرشفاف‌تر و فعالیت در چارچوب آن نیز دشوارتر است. عدم عضویت در سازمان تجارت جهانی به ایران امکان می‌دهد تا تعرفه‌ها و تمهیدات تجاری حمایتی خودسرانه‌ای را وضع کند که شرکت‌هایی که به واسطه این تعرفه‌ها و تمهیدات از امکان رقابت عادلانه محروم می‌شوند نیز نمی‌توانند آن‌ها را به چالش بکشند و همین مسئله به میزان قابل توجهی از جذابیت بازار ایران می‌کاهد. با توجه به پیشرفت اندک در زمینه پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی و در زمینه ادغام این کشور در اقتصاد جهانی، موانع تجارت با این کشور در آینده احتمالاً همچنان فراوان خواهند بود.

ایران تعداد اندکی موافقتنامه تجارت ترجیحی دارد

اتحادیه‌های گمرکی اصلی در سرتاسر جهان

منبع: d-maps.com و مؤسسه فیچ

دسترسی محدود ایران به بازارهای اصلی جهانی سبب شده تا این کشور به لحاظ تنوع شرکای تجاری در موقعیت بسیار وضعی قرار داشته باشد. همچنین این کشور تنها در شمار معدودی توافق تجارت آزاد فعال عضویت دارد و عضو هیچ اتحادیه گمرکی نیز نیست. حال آنکه این توافقات و اتحادیه‌ها می‌تواند مزایایی را برای شرکت‌ها به همراه داشته باشد. با این حال، ایران طی چند سال گذشته به دنبال امضای توافق تجارت آزاد با کشورهای آسیای میانه و آسیای جنوبی بوده و برای تقویت مبادلات تجاری خود به این کشورها روی آورده است. به عنوان نمونه، برپایه گزارش‌ها ارزش مبادلات تجاری میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در پنج‌ماهه پس از اجرای توافق تجارت ترجیحی میان طرفین در ماه اکتبر سال ۲۰۱۹ به ۱,۵ میلیارد دلار رسید. بنابر گزارش‌های رسانه‌ها به نقل از سازمان توسعه تجارت ایران، قرار است توافق تجارت ترجیحی میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا طی دو تا سه سال پس از آغاز اجرای آن (اکتبر ۲۰۱۹) به توافق تجارت آزاد تبدیل شود. اتحادیه اقتصادی اوراسیا یک سازمان منطقه‌ای اجتماعی، اقتصادی و امنیتی است که عمدتاً از کشورهای آسیای میانه یعنی ارمنستان، بلاروس، قزاقستان و قرقیزستان به‌علاوه روسیه تشکیل شده است و امکان جابجایی آزادانه کالاها، خدمات، سرمایه و نیروی کار را در میان کشورهای عضو فراهم می‌کند. اعضای این اتحادیه شرکای تجاری جذابی برای ایران در میان مدت تا درازمدت به شمار می‌روند.

ایران - توافقتنامه‌های تجارت آزاد ایران

کشور	وضعیت	تأثیرات مثبت بر کسب و کارها
پاکستان	فعال	<ul style="list-style-type: none"> • متوسط: ایران و پاکستان در دسامبر سال ۲۰۱۶ مذاکراتی را برای امضای یک توافق تجارت آزاد با هدف تکمیل فرایند مذاکرات و نیل به هدف تقویت تجارت دوجانبه در راستای تأمین رفاه مردم دو کشور آغاز کردند. • یک سند توافق تجارت آزاد کامل میان دو کشور نهایی شده و انتظار می‌رفت تا پایان سال ۲۰۱۸ به مرحله اجرا برسد. اما بر پایه گزارش‌های رسانه‌ها، اعمال مجدد تحریم‌های آمریکا علیه ایران اجرای این توافق را با مشکل مواجه کرده است. این مسئله بر فهرست کالاهایی که دو کشور می‌توانند در شرایط تحریم بدون تعرفه با یکدیگر مبادله کنند، تأثیر گذاشته است. • مذاکرات میان دو کشور همچنان در حال انجام است، اما با ورود به مرحله نهایی مذاکرات، وزارت بازرگانی پاکستان به دنبال تحلیل جامع روابط بازرگانی دوجانبه پیش از تصویب این توافق است.
سازمان همکاری‌های اقتصادی (اگو)	فعال	<ul style="list-style-type: none"> • متوسط: توافقتنامه در سطح خرد از فوریه ۱۹۹۲ عملیاتی شده است. • فهرست امضاکنندگان شامل ایران، پاکستان و ترکیه است.
توافقتنامه تجارت ترجیحی ایران و سوریه	فعال	<ul style="list-style-type: none"> • پایین: مادامی که جنگ داخلی در سوریه تداوم داشته باشد، این کشور شریک تجاری قابل‌اعتنایی برای ایران نخواهد بود و حتی در صورت پایان جنگ نیز توافق تجارت آزاد با این کشور بعید است تا سال‌ها بتواند فرصت‌های جذابی را در عرصه تجارت ایجاد کند.
نظام جهانی تجارت ترجیحی در میان کشورهای در حال توسعه (GSTP)	فعال	<ul style="list-style-type: none"> • متوسط: توافقتنامه در سطح خرد از آوریل ۱۹۸۹ عملیاتی شده است.
کشورهای شورای همکاری خلیج فارس	در حال مذاکره	<ul style="list-style-type: none"> • بالا: ایران برای واردات خود به کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس وابسته است، زیرا محموله‌های وارداتی ایران از طریق بنادر امارات متحده عربی که از شرایط ارتباطی بهتری برخوردار هستند، وارد کشور می‌شود و با برداشته شدن تحریم‌ها مبادلات تجاری از این مسیر تقویت خواهد شد.
اندونزی	در حال مذاکره	<ul style="list-style-type: none"> • متوسط: اندونزی دارای اقتصادی بزرگ است که می‌تواند بازار قابل توجهی برای صادرات نفتی ایران ایجاد کند.
ترکیه	در حال مذاکره	<ul style="list-style-type: none"> • بالا: ترکیه در همسایگی ایران قرار گرفته و هم در عرصه صادرات و هم در عرصه واردات، در زمره پنج شریک تجاری اصلی این کشور به شمار می‌رود و بازار بزرگی نیز برای سوخت‌های فسیلی ایران محسوب می‌شود. • موفقیت در امضای یک توافقتنامه تجاری میان دو کشور فرصت‌های قابل ملاحظه‌ای را برای کسب و کارها ایجاد خواهد کرد.
توافق تجارت آزاد بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا	ایران	<ul style="list-style-type: none"> • متوسط: اتحادیه اوراسیا یک سازمان منطقه‌ای اجتماعی، اقتصادی و امنیتی است که عمدتاً از کشورهای آسیای میانه یعنی ارمنستان، بلاروس، قزاقستان و قرقیزستان به‌علاوه روسیه تشکیل شده است و امکان جابجایی آزادانه کالاها، خدمات، سرمایه و نیروی کار را در میان کشورهای عضو فراهم می‌کند. پیمان مربوط به تشکیل این اتحادیه در ۲۹ مه سال ۲۰۱۴ توسط رهبران بلاروس، قزاقستان و روسیه امضا شد و از اول ژانویه سال ۲۰۱۵ نیز به اجرا درآمد. اعضای این اتحادیه شرکای تجاری جذابی برای ایران در میان مدت تا درازمدت هستند. توافق تجارت آزاد با این اتحادیه امکان دسترسی ایران به بازاری ۱۸۳ میلیون نفری با مجموع تولید ناخالص داخلی ۴,۰ تریلیون دلار را فراهم خواهد کرد. • بنابر گزارش رسانه‌ها، ارزش مبادلات تجاری میان ایران و این اتحادیه در پنج ماهه نخست پس از آغاز اجرای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی میان طرفین در اکتبر سال ۲۰۱۹ به ۱,۵ میلیارد دلار رسید. • طبق گزارش رسانه‌ها به نقل از سازمان توسعه تجارت ایران، قرار است موافقت‌نامه تجارت ترجیحی میان طرفین دو تا سه سال پس از تاریخ اجرا (اکتبر ۲۰۱۹) به توافق تجارت آزاد تبدیل شود.

بازبودن سرمایه‌گذاری

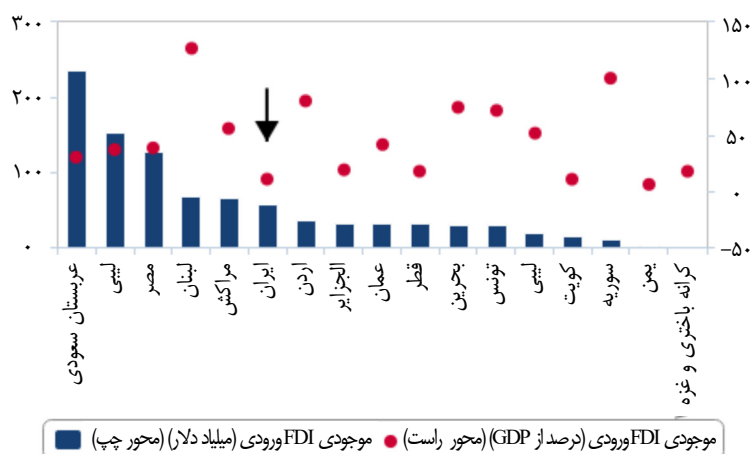
اقتصاد ایران علی‌رغم برخورداری از ظرفیت‌های بالقوه قابل توجه در حوزه سرمایه‌گذاری، یکی از پرچالش‌ترین بسترها برای سرمایه‌گذاران در جهان به شمار می‌رود. این مسئله تا حدی زیادی معلول تحریم‌های بین‌المللی علیه این کشور است که مانع از سرمایه‌گذاری شرکت‌های غربی در بسیاری از بخش‌ها مانند صنایع ارزشمند نفت و گاز می‌شوند. اما عامل دیگری که به همین اندازه حائز اهمیت است، بستر عملیاتی نامناسب در ایران است که در آن محدودیت‌های چندی بر سرمایه‌گذاری خارجی و نیز یک دیوان‌سالاری غیرشفاف وجود دارد که برای سرمایه‌گذاران اشکال‌آفرین است. در نتیجه و حتی در صورت برداشته شدن اکثر تحریم‌ها، موانع ساختاری متعددی در مسیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تا زمان اجرای اصلاحات نهادی گسترده‌تر همچنان به قوت خود باقی خواهند بود. با توجه به همین ملاحظات، ایران با کسب امتیاز پایین ۲۹,۹ از مجموع ۱۰۰ در زمینه بازبودن سرمایه‌گذاری در میان هجده کشور منطقه در رتبه پانزدهم قرار گرفته است.

روندهای سرمایه‌گذاری

ظرفیت‌های بالقوه آشکار ایران، سرمایه‌گذاری شرکت‌هایی را که قادر به مقابله با ریسک‌های عملیاتی قابل توجه موجود در این کشور هستند، جذب کرده‌است. به ویژه صنعت خودرو که از دیرباز عرصه سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی قابل توجهی بوده و شرکت خودروسازی فرانسوی پژو در بازار خودروی ایران حضور قابل توجهی داشت، تا آنکه تحریم‌ها این شرکت را در سال ۲۰۱۲ به توقف فعالیت‌های خود در ایران وادار کرد. خرده‌فروشی یکی از بخش‌های دیگری است که با توجه به بازار بزرگ مصرفی در ایران و وجود تقاضای انباشته قابل توجه در این کشور برای کالاهای غربی که از چندین سال قبل امکان دسترسی به آن‌ها وجود نداشته، جذابیت قابل توجهی برای سرمایه‌گذاران خارجی دارد. علاوه بر این، روند سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی در ایران از سوی کشورهای غیرغربی به ویژه چین در دوران تحریم‌ها تداوم یافته و شرکت‌های کره‌ای و هندی نیز از جمله نخستین شرکت‌های خارجی سرمایه‌گذار در توسعه زیرساخت‌های ایران در پی برداشته شدن تحریم‌ها علیه این کشور بوده‌اند.

تحریم‌ها و نظام پیچیده، ظرفیت سرمایه‌گذاری را محدود می‌کنند

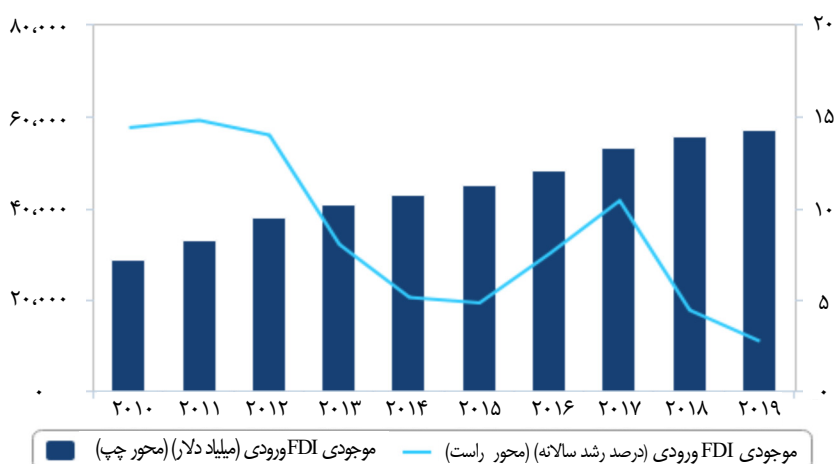
خاورمیانه و شمال آفریقا- موجودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وارد شده (۲۰۱۹)

بدین ترتیب، حجم موجودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران، در سال ۲۰۱۹ رقم نه چندان اندکی معادل ۵۷,۴ میلیارد دلار بود و ایران را در سطح منطقه از این لحاظ در جایگاه ششم و بالاتر از کشورهای بازتری مانند قطر، اردن و بحرین قرار داد. این رقم، افزایش قابل ملاحظه‌ای را نسبت به ده سال پیش از آن نشان می‌دهد؛ میزان موجودی سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۲۰۰۷ تنها ۲۰,۳ میلیارد دلار بوده است. همچنین این روند برخلاف روند جهانی کاهش میزان سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی ناشی از بحران مالی بوده است. صنایع شیمیایی، فلزات، استخراج کانی‌ها، خدمات، گردشگری و مخابرات، بخش‌های اصلی جذب‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بوده‌اند. با این حال، میزان موجودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وارد شده تنها ۱۰,۳ درصد از کل تولید ناخالص داخلی کشور بوده که سومین نسبت پایین در سطح منطقه و نشان‌دهنده وجود معضلات ساختاری قابل توجهی است که مانع از رشد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌شوند.

افزایش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در حال توقف است

ایران - موجودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وارد شده (۲۰۱۰-۱۹)

منبع: آنکتاد و مؤسسه فیچ

مشوق‌های سرمایه‌گذاری

در حال حاضر، سرمایه‌گذاری خارجی در ایران بر مبنای قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی صورت می‌گیرد که در سال ۲۰۰۲ و با هدف تسهیل رویه‌های موجود و افزایش جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به موعدها گداشته شد. همچنین در این قانون، جبران هر گونه ضرر و زیان ناشی از مصادره دارایی‌ها یا ملی شدن بخش‌های مختلف اقتصادی به سرمایه‌گذاران توسط دولت تضمین شده است. همچنین ایران تمهیداتی را با هدف تشویق سرمایه‌گذاری در این کشور به موعدها گداشته که از آن میان می‌توان به برچیده شدن محدودیت‌های مربوط به درصد مالکیت سهام شرکت‌ها توسط طرف‌های خارجی و اعطای مجوز سه‌ساله اقامت برای سرمایه‌گذاران، مدیران و متخصصان خارجی اشاره کرد. این اصلاحات با توجه به امید به برداشته شدن تحریم‌ها شتاب بیشتری به خود گرفت و تمهیداتی از قبیل اعطای مشوق‌های مالیاتی و کاهش تعهدات اداری سرمایه‌گذاران خارجی در همین راستا به موعدها گداشته شد. علاوه بر این، ایران دارای چندین منطقه آزاد تجاری و منطقه ویژه اقتصادی است که طیف متنوعی از مشوق‌ها را به سرمایه‌گذاران ارائه می‌کنند. بدین ترتیب، مشوق‌های چندی وجود دارند که سرمایه‌گذاران خارجی می‌توانند از آن‌ها بهره‌مند شوند،

هرچند تداوم این امر به بقای توافق هسته‌ای و انجام اصلاحات ساختاری گسترده‌تر به منظور افزایش امکان مشارکت خارجی در اقتصاد کشور بستگی دارد.

ایران - مناطق آزاد تجاری و مشوق‌های سرمایه‌گذاری	
مشوق‌های اصلی موجود	منطقه آزاد تجاری / برنامه تشویقی
<ul style="list-style-type: none"> • عدم نیاز به رواید برای اتباع خارجی • امکان خارج کردن سود از کشور و دریافت ارز • اجازه مالکیت ۱۰۰ درصد به طرف‌های خارجی • معافیت از پرداخت مالیات بر سود به مدت بیست سال • معافیت از عوارض گمرکی برای کالاهای سرمایه‌ای • تشریفات اداری کمتر و ساده‌تر 	مناطق آزاد واقع در کیش، قشم، چابهار، ارس، انزلی، ماکو و آبادان

منبع: وزارت امور اقتصادی و دارایی، مؤسسه فیچ

موانع سرمایه‌گذاری

صرف نظر از عامل تحریم که سرمایه‌گذاری در ایران را برای شرکت‌های غربی بسیار دشوار کرده است، ایران به طور مشخص محیطی نامناسب برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به شمار می‌رود. ماهیت غیرشفاف حکومت و اقتصاد در ایران سبب می‌شود موانع پنهان متعددی بر سر راه سرمایه‌گذاران قرار داشته باشند و خطر نقض تحریم‌های باقی‌مانده یا تشریفات مربوط به رعایت قوانین مربوطه برای شرکت‌های فعال در تمامی بخش‌ها بالا است. الزامات مربوط به مالکیت محلی و کندی روند اصلاحات قراردادهای مربوط به نفت و گاز نیز مشکلات خاصی را برای شرکت‌های نفتی علاقه‌مند به ورود به این بخش بالقوه پرسود ایجاد می‌کنند.

ایران - موانع پیش روی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

تأثیر بر کسب و کارها	بخش‌های متأثر	مانع
<ul style="list-style-type: none"> ● بالا: تحریم‌ها عمدتاً بر صنایع نفت و گاز به عنوان شریان‌های حیاتی اقتصادی و نیز بخش مالی متمرکز شده‌اند. ● تحریم‌ها به طور مشخص مانع از مشارکت شرکت‌های غربی در تأمین مالی اکتشاف، تولید و پالایش نفت می‌شوند و از طریق ممنوعیت ورود فلزات گرانبها از اروپا و اخراج بانک‌های ایرانی از سامانه سوئیفت، بخش بانکی را نیز از دسترسی به بازارهای مالی جهانی محروم می‌کنند. ● تحریم با هدف گرفتن این بخش‌ها اساساً ممنوعیتی فراگیر را بر سرمایه‌گذاری شرکت‌های غربی در ایران اعمال می‌کنند. هرچند بیشتر تحریم‌های اتحادیه اروپا و سازمان ملل متحد علیه ایران اکنون برداشته شده‌اند، تحریم‌های مستقیم و ثانویه آمریکا همچنان به قوت خود باقی هستند و مشکلاتی را برای شرکت‌هایی که در آمریکا نیز منافع دارند در زمینه استفاده از دلار در معاملات خود ایجاد می‌کنند. 	<ul style="list-style-type: none"> ● در تمامی بخش‌ها به ویژه سوخت‌های فسیلی، بانکداری، کشتیرانی و بیمه 	تحریم‌ها
<ul style="list-style-type: none"> ● بالا: مالکیت منابع طبیعی در ایران منحصراً در اختیار حکومت است و همین مسئله امکان مشارکت طرف‌های خصوصی در بخش‌های بالقوه پرسود معدن و استخراج منابع را در این کشور به شدت محدود می‌کند. ● در صنعت نفت نیز سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به قراردادهای بیع متقابل محدود شده است که در آن‌ها شرکت‌های خصوصی اجازه می‌یابند سرمایه و تخصص مورد نیاز جهت اکتشاف را تأمین کنند، اما مالکیت مراکز تولید پس از راه‌اندازی اولیه باید به شرکت ملی نفت ایران واگذار شود. ● هرچند با اصلاحات برنامه‌ریزی شده، امکان امضای قراردادهای سودآورتر برای شرکت‌های خارجی در زمینه کسب سهم از تولید ایجاد می‌شود، اما محدودیت‌های مربوط به مشارکت بخش خصوصی در صنعت نفت به دلیل مخالفت شدید افراد و گروه‌های پرنفوذ، با انجام اصلاحات نیز همچنان گسترده خواهد بود. 	<ul style="list-style-type: none"> ● همه بخش‌ها به ویژه سوخت‌های فسیلی 	الزامات مالکیت محلی
<ul style="list-style-type: none"> ● بالا: حضور گسترده شرکت‌ها و نهادهای تحت تحریم در اقتصاد مانع از امضای موافقت‌نامه‌های سرمایه‌گذاری مشترک و سایر اشکال همکاری در برخی از صنایع خواهد شد که غالباً حضور در آن‌ها برای ورود به بازار ایران حیاتی است. ● حتی با وجود اعمال مراقبت‌های مقتضی به شکل گسترده نیز شناسایی کامل طرف‌های معامله ممکن است برای شرکت‌ها دشوار باشد و همین مسئله آن‌ها را در معرض خطرات ناشی از مجازات به دلیل معامله با افراد یا شرکت‌های مشمول تحریم قرار می‌دهد. ● شرکت‌های تحت مالکیت دولت نیز در بخش‌های متعدد حضور گسترده دارند و بدین ترتیب شرکت‌های خارجی برای سرمایه‌گذاری در برخی بخش‌ها مجبور هستند با این شرکت‌ها قراردادهای سرمایه‌گذاری مشترک به امضا برسانند و شرکت‌های دولتی در برخی بخش‌ها نیز سرمایه‌گذاران خصوصی را به طور کامل حذف می‌کنند. 	<ul style="list-style-type: none"> ● همه 	شرکت‌های تحت مالکیت دولت

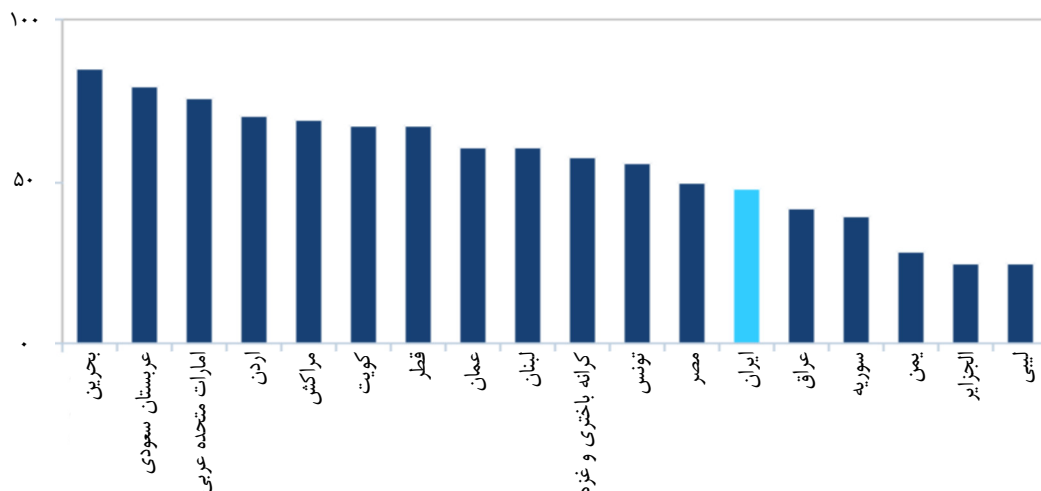
منبع: وزارت امور اقتصادی و دارایی، سازمان امور مالیاتی ایران و مؤسسه فیچ

تحلیل مداخله دولت

دیدگاه اصلی: فعالیت اقتصادی در ایران با بار مالی بالایی همراه است که خود معلول مداخلات بسیار شدید دولت در اقتصاد کشور است. بخش عمومی در ایران بسیار بزرگ است و تمامی صنایع کلیدی از جمله صنعت بانکداری را که تقریباً به طور کامل دولتی است، دربرمی‌گیرد. حضور گسترده شرکت‌های تحت مالکیت دولت و سایر شرکت‌های تحت کنترل چهره‌های پرنفوذ، همچنان مانعی بر سر راه انجام اصلاحات لازم در عرصه کسب و کار و نیز فعالیت‌های بخش خصوصی خواهد بود. نرخ‌های مالیات غیرقابل رقابت با سایر کشورهای منطقه نیز این وضعیت را بدتر کرده است. بخش بانکی نیز در این میان هدف تحریم‌های آمریکا قرار گرفته و از همین رو شرکت‌های ایرانی قادر به افزایش سرمایه در بازارهای بین‌المللی نیستند. با وجود ارائه برخی مشوق‌ها مانند اعطای برخی معافیت‌های مالیاتی به بعضی از بخش‌ها توسط دولت، تأثیر مثبت این اقدام تحت‌الشعاع ریسک‌های نزولی فوق‌الذکر قرار گرفته است. ایران در مجموع با کسب امتیاز متوسط ۴۸٫۱ از مجموع ۱۰۰ در زمینه مداخله دولت، با اختلاف ناچیزی پایین‌تر از مصر و در رتبه سیزدهم در ۱۸ کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا قرار گرفته است.

حضور شدید دولت در فعالیت‌های اقتصادی باعث از بین رفتن فرصت‌های بخش خصوصی می‌شود

خاورمیانه و شمال آفریقا- مداخله دولت

ملاحظه: ۱۰۰ به معنای پایین‌ترین ریسک و ۰ به معنای بالاترین ریسک است. منبع: شاخص ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری مؤسسه فیچ

تازه‌ترین تحلیل‌ها درباره مداخله دولت

- انتظار می‌رود اقتصاد ایران شاهد رشد کندی در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ باشد، به طوری که رشد تولید ناخالص داخلی واقعی این کشور در سال ۲۰۲۱ تنها به ۲٫۱ درصد رسیده و در سال ۲۰۲۲ به ۳٫۸ درصد برسد. این پیش‌بینی‌ها مفروض به آن است که ایالات متحده و ایران در سال ۲۰۲۱ به توافقی در مورد موضوع هسته‌ای دست پیدا نکنند. این بدان معنا است که تحریم‌ها همچنان بر صادرات و سرمایه‌گذاری سنگینی خواهد کرد، در حالی که فشار رو به پایینی را بر نرخ ارز بازار موازی وارد می‌سازد، تورم را افزایش می‌دهد و قدرت خرید

مصرف‌کنندگان را تضعیف می‌کند. فشار اقتصادی رو به پایین، بحران بهداشتی کووید-۱۹ را وخیم‌تر می‌کند که ما انتظار داریم خود به واسطه کارزار کند واکسیناسیون تا سال ۲۰۲۱ ادامه یابد. بخش‌های بانکی و مالی ایران به دلیل تحریم‌های آمریکا شکننده باقی خواهند ماند. در چنین وضعیتی انتظار داریم که بسیاری از بانک‌های خارجی همچنان از انجام هرگونه فعالیت تجاری و مبادله کاری با ایران اجتناب کنند، زیرا نااطمینانی در مورد آینده آنها در حال حاضر بسیار زیاد است.

- در ماه مه سال ۲۰۲۱، رئیس کل بانک مرکزی ایران از آمریکا خواست تا تحریم‌های بانکی علیه جمهوری اسلامی را لغو کند. این خواسته در امتداد یک روند بلندمدت دنبال شده از سوی ایران است که تأکید می‌کند لغو تحریم‌های بانکی، پیش شرط رعایت کامل برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) است. این مسئله در مذاکرات بین ایالات متحده و ایران در مورد توافق هسته‌ای که ما انتظار داریم حداقل تا سال ۲۰۲۲ با توجه به فشار داخلی که هر دو طرف با آن روبرو هستند به نتیجه نرسد، در حال بررسی است.
- به گزارش بانک مرکزی ایران، املاک - به ویژه املاک مسکونی - یک دارایی بسیار مهم برای ایرانیان بوده است که در ۳۰ سال گذشته تقریباً ۴۰ درصد از دارایی‌ها در سطح ملی را تشکیل داده و ۸۱ درصد از ایرانیان مالک خانه هستند. به دلیل نرخ‌های تورم بالا، نرخ‌های بهره واقعی پایین و فقدان مالیات مؤثر بر دارایی، دارایی‌ها به عنوان یک ابزار سرمایه‌گذاری مطلوب در نظر گرفته می‌شوند. همچنین به دلیل محدودیت دسترسی به بازارهای مالی و بازارهای دارایی بین‌المللی، پول ملی ضعیف و تحریم‌های بین‌المللی، سرمایه‌گذاری در انواع دارایی‌های داخلی سهل‌تر است. بسته به مقیم یا غیرمقیم بودن سرمایه‌گذار، محدودیت‌هایی برای سرمایه‌گذاری خارجی در دارایی‌ها وجود دارد، در حالیکه هیچ‌گونه مالکیت خارجی روی زمین مجاز شمرده نمی‌شود. ما در فیچ سلوشنز انتظار داریم این تصویر در سال‌های آتی بدون تغییر بماند، چراکه تحریم‌های ایالات متحده همچنان توسعه مشاغل مرتبط با امور مالی را محدود می‌نماید.

مالیات

بار پرداخت مالیات در ایران یکی از عوامل مهم کاهش جذابیت این کشور به عنوان مقصد سرمایه‌گذاری است. هرچند دولت یک نظام مالیات بر درآمد ساده هموار را برای افراد و نهادهای مقیم و غیرمقیم به موعده اجرا گذاشته است، نرخ مالیات در ایران سومین نرخ بالای مالیات در سطح منطقه است. علاوه بر این، نرخ مالیات بر درآمد اشخاص برای افراد غیرمقیم بسیار بالاتر از اتباع ایرانی است، درحالی که نظام مالیاتی به نفع شاغلان در بخش عمومی است و بدین ترتیب شاغلان در بخش خصوصی از این نظر از برخی مزایا محروم مانده‌اند. همچنین باید توجه داشت که وضع مالیات‌ها بار مالی قابل توجهی را برای کسب و کارها ایجاد می‌کند و منجر به بروز تأخیرهای قابل ملاحظه‌ای در طی کردن فرآیندها می‌شود. ایران در مجموع با کسب امتیاز ۵۷,۹ از مجموع ۱۰۰ در زمینه اخذ مالیات، بسیار پایین‌تر از امارات متحده عربی، قطر و بحرین به عنوان کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و برخوردار از نظام‌های مالیاتی بسیار سهل‌گیرانه، در میان هجده کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در رتبه سیزدهم قرار گرفته است.

مروری بر وضعیت نظام مالیاتی

ایران در فرآیندهای مالیاتی متفاوتی میان شرکت‌های داخلی و خارجی قائل نمی‌شود. اشخاص و شرکت‌های ایرانی ملزم به پرداخت مالیات بر درآمدهای خود در سرتاسر جهان، صرف نظر از مبدأ آن درآمد هستند. اتباع و شرکت‌های غیر ایرانی نیز باید مالیات بر درآمدهای کسب‌شده در ایران یا دریافتی از مبدأ این کشور مانند درآمدهای حاصل از اعطای مجوزها یا سایر انواع حقوق و ارائه کمک‌های فنی و آموزشی و یا عرضه فیلم را پرداخت نمایند. در ایران، یک فرد یا نهاد بر مبنای محل اقامت قانونی، مکان ثبت، یا معیارهای مشابه دیگر مقیم تشخیص داده می‌شود. هرچند رفتار یکسان با افراد و نهادهای داخلی و خارجی در نظام مالیاتی یک محیط رقابتی نسبتاً عادلانه را فراهم می‌کند، باید تأکید کنیم که کل نظام مالیاتی بیشتر تأمین‌کننده منافع نهادهای وابسته به بخش دولتی است که شمار زیادی از آن‌ها از پرداخت مالیات معاف هستند. همین مسئله یک محیط رقابتی ناعادلانه را ایجاد می‌کند که موجب تضعیف رقابت‌پذیری سرمایه‌گذاران بخش خصوصی در ایران می‌شود.

مالیات بر شرکت‌ها

ایران دارای یک نظام مالیاتی دولایه است که در آن، ابتدا به سود در سطح شرکت مالیات تعلق می‌گیرد، در حالی که اعتباری در سطح سهامداران در نظر گرفته نمی‌شود و از سوی دیگر، سود سهامی که شرکت‌ها میان سهامداران خود توزیع می‌کنند از مالیات معاف است. به استثنای مواردی که اشخاص حقوقی به طور مشخص و بر مبنای قانون مالیات‌های مستقیم از پرداخت مالیات معاف شده باشند، تمامی سود شرکت‌ها منهای معافیت‌های تعیین‌شده مشمول مالیاتی با نرخ استاندارد ۲۵ درصد می‌شوند. این، سومین نرخ بالای مالیات در سطح منطقه است و نشان می‌دهد با وجود عدم تبعیض به زیان اتباع و نهادهای خارجی، پرداخت‌های مالیاتی ریسک قابل توجهی برای تمامی کسب و کارها ایجاد می‌کنند. وجود انواع دیگری از مالیات علاوه بر مالیات بر درآمد، بر سنگینی بار مالیاتی بر دوش افراد و شرکت‌های خصوصی می‌افزاید. این مالیات‌ها در جدول زیر آورده شده‌اند.

ایران - مالیات بر کسب و کارها	
نوع مالیات	نرخ و پایه مالیاتی
مالیات بر درآمد شرکت‌ها	۲۵ درصد بر سود.
پرداخت‌های مربوط به بیمه تأمین اجتماعی	شرکت‌هایی که در بورس اوراق بهادار یا بورس کالا پذیرفته شده‌اند واجد کاهش نرخ مالیات بر درآمد به سطح ۲۲,۵ درصد هستند.
مالیات بر نقل و انتقال دارایی	۲۳ درصد بر حقوق ناخالص (برای تمام کارکنان). ۵ درصد بر ارزش زمین (برای خرید ملک) و انتقال سرقفلی مشمول ۲ درصد مالیات بر ارزش سرقفلی مبادله شده است.
مالیات بر ارزش افزوده	۹ درصد بر فروش کالا و خدمات (استاندارد).
مالیات تکلیفی ^۱	سود تقسیم شده: صفر درصد بهره: ۵ درصد
	حق امتیاز: ۵ یا ۷,۵ درصد

منبع: سازمان امور مالیاتی ایران و مؤسسه فیچ

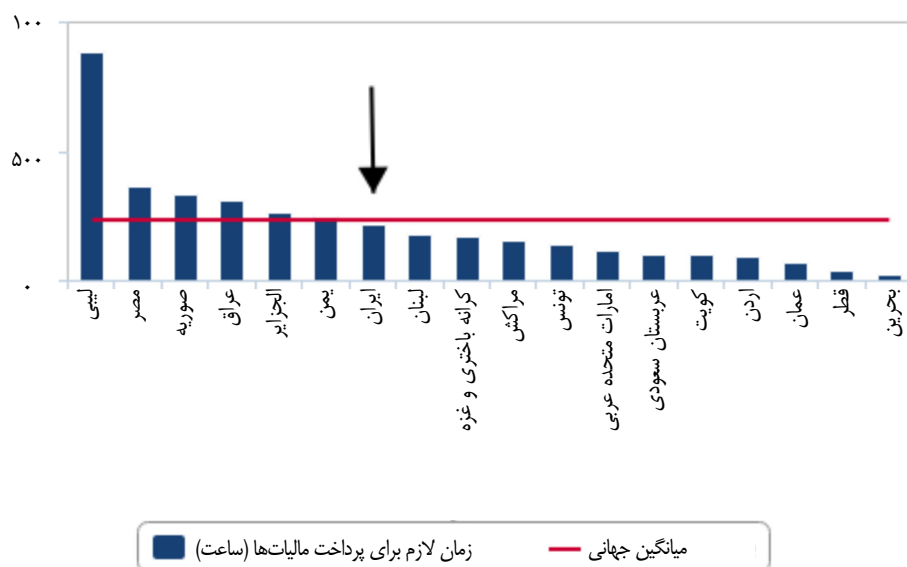
^۱ Withholding tax

تشریفات مالیاتی

با وجود کاهش نسبی تشریفات اداری مربوط به پرداخت مالیات‌ها، اما انجام این تشریفات همچنان مجموعاً زمان زیادی را به خود اختصاص می‌دهد و با ۲۱۶ ساعت، اندکی بالاتر از میانگین منطقه یعنی ۲۱۳ قرار دارد. این مسئله بار مالیاتی را برای کسب و کارها به لحاظ کاهش بهره‌وری به واسطه نظام اداری پیچیده در ایران افزایش می‌دهد. طول سال مالیاتی در ایران از ۲۱ مارس تا ۱۹ یا ۲۰ مارس سال بعد است. اگر سال مالی یک مالیات‌دهنده با سال مالیاتی تعیین شده در قانون مالیات‌های مستقیم مطابقت نداشته باشد، درآمد سال مالیاتی آن مالیات‌دهنده به عنوان مبنای ارزیابی درآمد مشمول مالیات وی تلقی خواهد شد. در این صورت، فرد یا شرکت پرداخت‌کننده مالیات باید اظهارنامه مالیاتی، اظهارنامه وضعیت مالی (ترازنامه) و اظهارنامه درآمدی (حساب سود و زیان) را تا چهار ماه پس از پایان سال مالیاتی خود ارائه نماید. اگر مالیات‌دهنده نتواند در زمان تعیین شده مالیات خود را بپردازد، می‌تواند جهت تسویه معوقلات مالیاتی خود به صورت اقساطی به وزارت امور اقتصادی و دارایی یا سازمان امور مالیاتی درخواست بدهد، اما تنها سه سال پس از تاریخ اعلام بدهی مالیاتی خود برای انجام این کار زمان دارند. هر میزان مالیاتی که پس محدودیت زمانی پرداخت شود، مشمول جریمه‌ای معادل ماهانه ۲,۵ درصد مبلغ مالیات خواهند شد. همچنین مالیات‌دهندگانی که بدهی‌های خود را پیش از موعد تسویه کنند، به ازای هر ماه باقی تا موعد تعیین شده، می‌توانند از پاداشی معادل ۱,۰ درصد مالیات خود بهره‌مند شوند.

بروکراسی مالیاتی در حال کاراتر شدن است

خاورمیانه و شمال آفریقا- زمان لازم برای پرداخت مالیات (ساعت)

منبع: بانک جهانی و مؤسسه فیچ

مالیات‌های بر درآمد اشخاص

نظام مالیات بر درآمد اشخاص در ایران تأمین‌کننده منافع شاغلان در بخش عمومی متورم این کشور است که نرخ مالیات هموار ۱۰ درصد درمورد آن‌ها اعمال می‌شود. اما مالیات صاحبان مشاغل آزاد به صورت پله‌کافی و از ۰ تا ۳۵ درصد محاسبه می‌شود که رقم ۳۵ درصد، سومین رقم بالای مالیات بر درآمد در کل منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا است.

علاوه بر این، حد بالای نرخ برای تمامی کارکنان غیرمقیم اعمال می‌شود و همین مسئله سبب می‌شود شرکت‌ها در جذب موقت پرسنل خارجی با مشکلاتی مواجه باشند و برای جبران تأثیرات ناشی از این نرخ بالای مالیات مجبور به پرداخت دستمزد بیشتری بشوند.

ایران - مالیات بر درآمد اشخاص		
نرخ مالیات	حداکثر درآمد	حداقل درآمد
۰	۲۷۶,۰۰۰,۰۰۰	۰
۱۰	۱,۱۰۴,۰۰۰,۰۰۰	۲۷۶,۰۰۰,۰۰۱
۱۵	۱,۳۸۰,۰۰۰,۰۰۰	۱,۱۰۴,۰۰۰,۰۰۱
۲۵	۱,۹۳۲,۰۰۰,۰۰۰	۱,۳۸۰,۰۰۰,۰۰۱
۳۵		۱,۹۳۲,۰۰۰,۰۰۱

منبع: سازمان امور مالیاتی ایران و مؤسسه فیچ

برخی مشوق‌ها و معافیت‌های مالیاتی برای افراد و سازمان‌ها در نظر گرفته شده است. ایران با چهل کشور از جمله آلمان، فرانسه، سوئیس، کویت و قطر موافقت‌نامه اجتناب از مالیات مضاعف در مورد درآمدهای کسب‌شده در هر دو کشور طرف قرارداد امضا کرده است. برخی صنایع نیز از معافیت‌های مالیاتی ویژه‌ای بهره‌مند هستند. کشاورزی، صنایع دستی محلی و خدمات ورزشی و آموزشی معافیت دائم و ۱۰۰ درصدی از مالیات دارند. بخش صنعت و معدن در مناطق محروم نیز به مدت بیست سال مشمول معافیت مالیاتی ۱۰۰ درصدی و در سایر مناطق نیز به مدت چهار سال مشمول معافیت مالیاتی ۸۰ درصدی هستند. همچنین فعالیت‌های گردشگری مشمول ۵۰ درصد اعتبار مالیاتی هستند. این مزایا با وجود گستردگی آن‌ها از بار مالیاتی مشاغل آزاد در ایران نمی‌کاهند.

موانع مالی

بخش مالی در ایران به شدت هدف تحریم‌های بین‌المللی قرار گرفته و این تحریم‌ها اساساً ارتباط میان بانک‌های ایرانی با بازارهای مالی جهانی را قطع کرده و امکان اعطای اعتبار و نیز سهولت انتقال پول را برای شرکت‌های چندملیتی به شدت محدود می‌کنند. دولت نیز حضور قابل توجهی در بخش بانکداری دارد و همین مسئله توان بانک‌ها در تخصیص منابع را از میان می‌برد، زیرا این منابع به پروژه‌های دولتی تخصیص می‌یابند. این مسئله در کنار عدم دسترسی به بازارهای مالی جهانی گزینه‌های مالی شرکت‌های ایرانی را محدود می‌کند. مسائل بزرگ عدیده‌ای شامل نسبت بالای وام‌های مشکوک‌الوصول، تسلط بانک‌های دولتی، ضعف نظارت‌های قانونی، عدم شفافیت و تحریم‌های باقی‌مانده علیه برخی مؤسسات مالی همچنان مانع دسترسی به اعتبار خواهند بود. بدین ترتیب ایران در زمینه موانع مالی با کسب امتیاز پایین ۳۸,۴ از مجموع ۱۰۰ در میان هجده کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در جایگاه چهاردهم قرار گرفته است.

بخش بانکی

ایران دارای یک نظام بانکی تجاری بزرگ است، هرچند بخش خصوصی همچنان در این نظام نقش کم‌رنگی ایفا می‌کند. ایران دارای شش بانک بزرگ دولتی است که بزرگ‌ترین آن‌ها بانک مرکزی ایران است و مسئولیت حفظ ارزش پول ملی و مدیریت تراز پرداخت‌های ملی را بر عهده دارد. ایران همچنین دارای چندین بانک خصوصی نیز هست، اما تمامی

این بانک‌ها نیز در زمینه مدیریت و عملیات تحت کنترل دولت قرار دارند. نظام بانکی ایران از پراکندگی بسیار مناسبی در مناطق مختلف این کشور برخوردار است. ایران با داشتن ۳۰,۸ شعبه بانکی به ازای هر ۱۰۰ هزار شهروند ایران، جایگاه نخست را از این نظر در خاورمیانه و شمال آفریقا و جایگاه بیست و دوم را در سطح جهان به خود اختصاص داده است. توزیع شعب بانکی در سطح کشور وضعیت نسبتاً مطلوبی دارد، اما برخی بانک‌ها به طور تخصصی در مناطق شهری یا روستایی فعالیت می‌کنند. به عنوان نمونه، بانک کشاورزی به شکل تخصصی در زمینه تأمین مالی سرمایه‌گذاری‌های بخش کشاورزی و سایر فعالیت‌های تجاری در مناطق روستایی فعالیت دارد.

استفاده از کارت‌های بانکی در ایران رواج دارد و دستگاه‌های پرداخت الکترونیکی نیز به وفور در مغازه‌ها و فروشگاه‌ها یافت می‌شوند. زیرساخت‌های لازم (اعم از قانونی، سخت‌افزاری و نرم‌افزاری) برای راه‌اندازی پول الکترونیک موجود هستند، اما اتصال ضعیف اینترنت در ایران این ظرفیت‌ها را محدود ساخته است. در مقابل، بخش عمده فعالیت‌های اقتصادی در ایران با استفاده از پول نقد صورت می‌گیرد و شبکه گسترده‌ای از دستگاه‌های خودپرداز در سرتاسر کشور وجود دارد. علاوه بر این، شبکه بانه‌های خودپرداز در ایران به شبکه‌های خودپرداز در بحرین، قطر و کویت متصل است و کسانی که از ایران به این کشورها سفر می‌کنند می‌توانند در این کشورها نیز به حساب‌های بانکی خود در ایران دسترسی داشته باشند. صدور کارت‌های بانکی در ایران که در سال‌های اخیر نیز به شدت افزایش یافته، نشان‌دهنده افزایش تقاضا برای دسترسی به خدمات اعتباری از سوی شهروندان ایرانی است.

ایران - شاخص‌های کلیدی شمول مالی، سال ۲۰۱۷

متوسط رو به بالا	سطح درآمد
۹۴ درصد	داشتن حساب در مؤسسات مالی (درصد از افراد دارای بیش از ۱۵ سال سن)
۴۶,۵ درصد	استفاده از اینترنت برای خرید آنلاین در طی یک سال گذشته (درصد از افراد دارای بیش از ۱۵ سال سن)
۲۶ درصد	پس‌انداز در مؤسسات مالی (درصد از افراد دارای بیش از ۱۵ سال سن)
۷۹,۲ درصد	مالکیت کارت بانکی (درصد از افراد دارای بیش از ۱۵ سال سن)
۲۳ درصد	اخذ وام از مؤسسات مالی یا استفاده از کارت‌های اعتباری (درصد از افراد دارای بیش از ۱۵ سال سن)
۹ درصد	مالکیت کارت اعتباری (درصد از افراد دارای بیش از ۱۵ سال سن)
۲۶,۳ درصد	داشتن حساب‌های بانکی متصل به تلفن همراه (درصد از افراد دارای بیش از ۱۵ سال سن)

منبع: بانک جهانی، مؤسسه فیچ

تحریم‌های بین‌المللی آسیب‌های شدیدی به ایران به لحاظ بانکداری و دسترسی به بازارهای مالی بین‌المللی وارد کرده‌اند. در مارس سال ۲۰۱۲، امکان دسترسی بانک‌های ایرانی به شبکه مالی سوئیفت جهت مدیریت و انجام تراکنش‌های مالی مسدود شد و بسیاری از کشورها نیز انجام معاملات با مؤسسات مالی ایرانی را ممنوع کردند. بانک‌های ایرانی در فهرست تحریم‌های آمریکا قرار گرفتند و در سال ۲۰۱۱ نیز هر دو کشور فرانسه و بریتانیا تمهیداتی را با هدف توقف مبادلات تجاری با مؤسسات مالی ایرانی در حوزه‌های قضایی متبوع خود و نیز تشویق همسایگان اروپایی به اتخاذ سیاستی مشابه به موعود اجرا گذاشتند. اجرای برخی از این تمهیدات در پی لغو برخی تحریم‌های ایران در ژانویه سال ۲۰۱۶ متوقف شده است و ایران نیز در فوریه همان سال مجدداً امکان دسترسی به سامانه سوئیفت را پیدا کرد و این مسئله به تسهیل تراکنش‌های بین‌المللی این کشور منجر شد. اما با وضع مجدد تحریم‌های ثانویه آمریکا در نوامبر ۲۰۱۸، دسترسی بسیاری از بانک‌های ایرانی به این سامانه مجدداً قطع شد. علاوه بر این، حداقل ۱۱ مؤسسه مالی همچنان در فهرست تحریم‌های

آمریکا قرار دارند و استفاده از دلار در انجام معاملات با ایران نیز همچنان ممنوع است و لذا مبادلات تجاری ایران باید به ناچار یا استفاده از یوان یا یورو صورت گیرند که همین مسئله تجارت با این کشور را پیچیده کرده است. بسیاری از بانک‌های غربی به شکلی سازمان‌یافته و در چارچوب برنامه‌های مربوط به رعایت قوانین و مقررات ناظر بر تحریم ایران از معامله با افراد و شرکت‌های ایرانی خودداری می‌کنند، و با وجود مجوز فعالیت بانک استاندارد چارترد^۱ در ایران، بعید است این بانک در میان مدت قصد استفاده از این مجوز را داشته باشد.

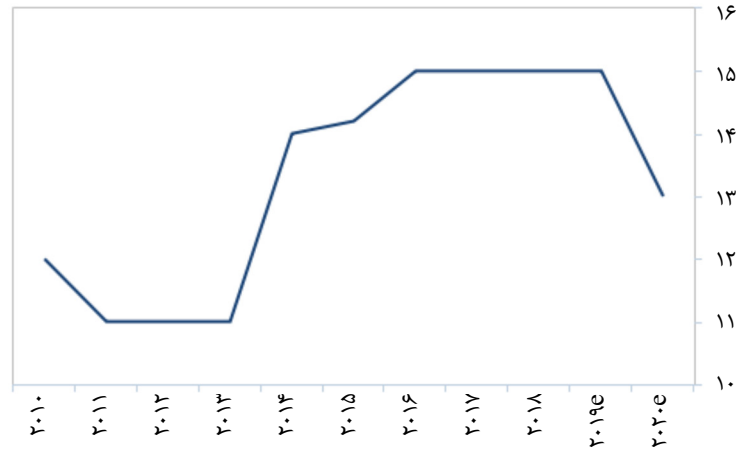
تحریم‌های بین‌المللی به بخش مالی ایران آسیب وارد کرده‌اند. پیامدهای اصلی این تحریم‌ها، افزایش استفاده از نظام حواله‌ای انتقال پول به عنوان نظامی بی‌ضابطه، غیررسمی و عمدتاً متکی به قول افراد و نیز افزایش مراجعه به مؤسسات مالی کوچک‌تر جهت انجام تراکنش‌های مالی بوده است. این شرایط، فعالیت‌های برون‌مرزی و انتقال پول در سطح بین‌المللی را برای بانک‌های ایرانی دشوارتر کرده‌اند، زیرا روش‌هایی که این بانک‌ها مجبور به توسل به آن‌ها هستند زمانبر هستند و به واسطه افزایش مبالغ پرداختی به عنوان حق کمیسیون، هزینه‌ها را نیز افزایش می‌دهند. انزوای نظام بانکی ایران میزان دسترسی به اعتبار و سهولت گردش سرمایه را برای شرکت‌های خارجی به شدت محدود کرده و در نتیجه همین امر، پرسش‌شوندگان در مطالعه مربوط به شاخص رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد برای بازه زمانی ۲۰۱۸-۱۹ دسترسی به منابع مالی را به عنوان عمده‌ترین مانع در مسیر کسب و کار در ایران برشمرده‌اند. علاوه بر این، سرمایه‌گذاری پورتفو به واسطه عدم حمایت از سهامداران اقلیت که تنها از امکان محدودی جهت پاسخ‌گو کردن مدیران در قبال سوء مدیریت برخوردار و تابع یک ساختار ضعیف حکمرانی هستند، همچنان یک دورنمای پرریسک به شمار می‌رود.

حتی در صورت برداشته شدن تمامی تحریم‌های بانکی، موانع متعدد دیگری همچنان در مسیر تأمین اعتبارات مالی در ایران به قوت خود باقی هستند. دولت، حضور قابل توجهی در بخش بانکداری دارد و بیشتر مؤسسات بزرگ مالی در ایران تحت مالکیت دولت هستند. این مسئله مشکلات چندی را برای شرکت‌هایی که به دنبال تأمین اعتبارات مالی از منابع داخلی هستند ایجاد می‌کند. یکی از نگرانی‌های عمده آن است که ممکن است به بانک‌های دولتی تکلیف شده باشد تا وام‌هایی با شرایط مناسب را به سایر بنگاه‌های اقتصادی دولتی اعطا کنند که ممکن است قادر به ایفای تعهدات خود نباشند و همین مسئله به بالا رفتن نسبت وام‌های مشکوک‌الوصول منجر شود. این مسئله به عدم تمایل بانک‌ها به اعطای وام و خشکیدن سرچشمه منابع مالی قابل دسترس برای شرکت‌های خصوصی منجر می‌شود. حضور گسترده بانک‌های دولتی همچنین رقابت در این بخش را محدود کرده و از انگیزه‌های موجود برای ارائه شرایط جذاب و مقرون به صرفه تأمین اعتبارات به شرکت‌های خصوصی می‌کاهد. نرخ بهره وام در ایران بالا و در حدود ۱۳ درصد است و با وجود روند کاهشی آن، نشان‌دهنده هزینه‌های بالای تأمین اعتبار برای کسب و کارهایی است که در بازار داخلی وام می‌گیرند.

^۱ Standard Chartered

تأمین مالی علی‌رغم کاهش نرخ بهره وام‌ها پرهزینه است

ایران - میانگین نرخ بهره وام، درصد

e برآورد مؤسسه فیچ است. منبع: صندوق بین‌المللی پول و فیچ

بازارهای مالی

بازار بورس تهران به عنوان اصلی‌ترین بازار مالی در ایران به مجرای جذابی برای جذب سرمایه تبدیل شده است. این بازار تا حدی از محدودیت دسترسی به بازارهای مالی جهانی منتفع شده است، زیرا سرمایه‌گذاران ایرانی به جز این بازار، گزینه‌های جایگزین بسیار محدودی برای سرمایه‌گذاری دارند. حجم این بازار با ۳۳۱ شرکت و سرمایه‌ای معادل ۱۴۳,۵ میلیارد دلار، تقریباً با بازار سهام ترکیه برابر است. یک برنامه بلندپروازانه نوسازی و بهسازی با هدف افزایش میزان شفافیت و جذب سرمایه‌گذاران بیشتر داخلی و خارجی در این بازار به موعده اجرا گذاشته شده است. سامانه مبادلاتی جدیدی متعلق به شرکت اتوس یورونکست مارکت سلوشن^۱ در بازار بورس تهران راه‌اندازی شده که امکان خرید و فروش سهام در یک روز واحد و نیز افزایش چهار برابری تعداد کارگزاری‌های همزمان فعال را فراهم کرده است. همچنین در سامانه جدید، امکان اتصال بازار بورس با بورس‌های بین‌المللی نیز فراهم شده است. بازار بورس تهران در حال حاضر امکان پردازش ۷۰۰ تراکنش در ثانیه و ۱۵۰ هزار تراکنش در روز را دارد. این افزایش ظرفیت نشان‌دهنده تمایل فعالان بخش مالی در ایران به منظور بهبود وجهه کشور در حوزه کسب و کار است، هرچند افزایش مشارکت خارجی همچنان با مانع تحریم‌ها مواجه است.

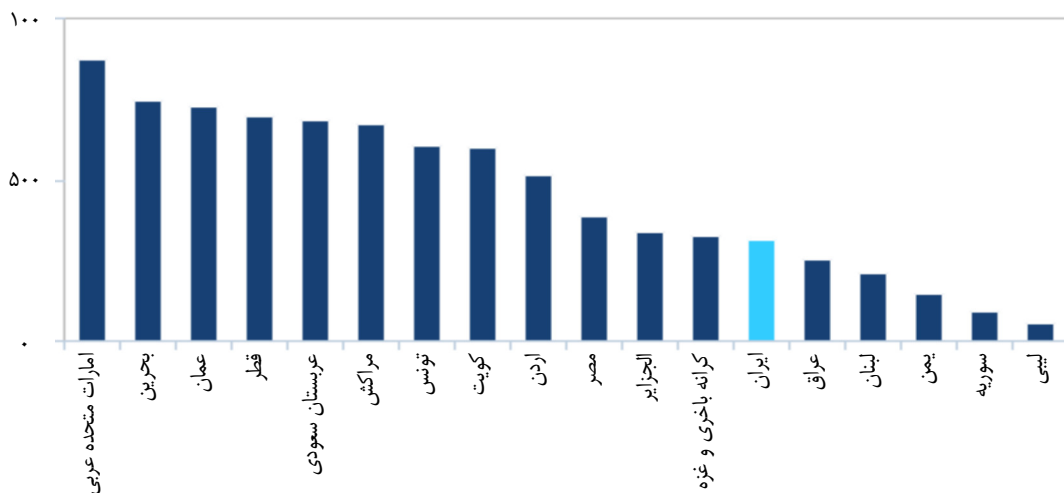
¹ Atos Euronext Market Solutions

تحلیل بستر حقوقی

دیدگاه اصلی: ایران به طور کلی دارای یک بستر حقوقی و اداری ضعیف است. اغلب تعاملات اقتصادی روزمره تحت تأثیر فساد گسترده قرار دارند که ضمن کاهش کارایی رویه‌های اداری، بر احکام قضایی نیز تأثیر می‌گذارد. حاکمیت قانون تا حدی ناعادلانه بوده و اتباع خارجی باید به فرهنگ‌ها و آداب و رسوم محافظه‌کارانه این کشور توجه داشته باشند، زیرا مجازات نقض این موارد می‌تواند شدید باشد. علاوه بر این، حمایت از حقوق مالکیت معنوی در ایران همچنان ناکافی است و همین مسئله مانع از سرمایه‌گذاری سرمایه‌گذاران خارجی در صنایع پژوهش‌محور مانند صنعت عظیم داروسازی کشور می‌شود. تغییرات در ساختار حاکم بر تحریم‌ها تأثیر چندانی بر این عوامل ندارند و این عوامل همچنان موانعی ساختاری را پیش روی سرمایه‌گذاران خارجی ایجاد خواهند کرد. بر مبنای همین ملاحظات، ایران با کسب امتیاز ۳۱,۹ از ۱۰۰ در میان هجده کشور منطقه، به لحاظ ریسک‌های حقوقی در رتبه سیزدهم قرار گرفته است.

فساد گسترده و موانع بروکراتیک، سرمایه‌گذاران را منصرف می‌کند

خاورمیانه و شمال آفریقا - ریسک حقوقی

ملاحظه: ۱۰۰ به معنای پایین‌ترین ریسک و ۰ به معنای بالاترین ریسک است. منبع: شاخص ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری مؤسسه فیچ

تازه‌ترین تحلیل‌ها درباره ریسک‌های حقوقی

- ایران در شاخص ادراک فساد به عنوان ۱۴۹امین کشور در میان ۱۸۰ کشور جهان رتبه‌بندی شده و فساد به طور گسترده در کل کشور دیده می‌شود. قابل توجه است که در ماه مه سال ۲۰۲۱، رسانه‌های دولتی فساد را به عنوان عامل اصلی بحران اقتصادی برجسته ساختند.
- حتی با لغو نهایی تحریم‌ها علیه ایران، موانع قابل توجهی فراروی شرکت‌های خارجی که سودای دسترسی به یکی از بزرگترین بازارهای خاورمیانه را دارند، باقی خواهد ماند. شرکت‌های خارجی فعال در تقریباً همه بخش‌ها، اخیراً برای بازگشت به بازار ایران ابراز علاقه کرده‌اند. با این حال، بستر عملیاتی دشوار - که در آن فساد،

بروکراسی و پارتی‌بازی گسترده است- در کنار ریسک‌های سیاسی مزمن، بازگشت سرمایه کندی را با توجه به نااطمینانی‌های سیاسی فعلی تضمین می‌کند.

محیط اداری

فرهنگ رایج کاغذبازی در ایران در تأخیرهای طولانی در انجام امور بازرگانی بازتاب یافته است و همین مسئله عاملی بازدارنده در زمینه کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های پرریسک به شمار می‌رود. روند توسعه دولت الکترونیک در ایران شرایط مناسبی ندارد که دورنمای افزایش میزان کارایی در رویه‌های اداری را تضعیف کرده و امکان بالقوه بروز تأخیر و رانت‌جویی مقامات رسمی را افزایش می‌دهد. دولت تلاش‌های قابل توجهی برای بهبود کارایی نظام اداری با هدف افزایش میزان جذابیت کشور برای شرکت‌های خارجی پس از لغو تحریم‌ها صورت داده است. با این حال، بعید است بسیاری از موانع اداری به طور کامل مرتفع شوند و لذا شرکت‌هایی که قصد ورود به بازار ایران را دارند، باید خود را برای تأخیرهای طولانی و مواجهه با مشکلات مربوط به آغاز فعالیت آماده کنند. از همین رو، ایران با کسب امتیاز پایین ۳۹٫۸ از مجموع ۱۰۰ به لحاظ محیط اداری در میان کشورهای منطقه در جایگاه یازدهم قرار می‌گیرد.

مقررات‌گذاری شدید دولت ایران در اقتصاد کشور به معنای آن است که شرکت‌ها مجبور به تحمل رویه‌های اداری دست و پاگیری هستند که ضمن ایجاد تأخیر در اجرای پروژه‌ها، روحیه خلاقیت و کارآفرینی را نیز از میان می‌برد. سرمایه‌گذاران به منظور اخذ مجوز فعالیت‌هایی مانند آغاز یک سرمایه‌گذاری تجاری مجبور به تعامل غالباً حضوری با ادارات دولتی مختلفی هستند. این مسئله به تأخیرهای طولانی جهت تکمیل تشریفات اداری و اخذ مجوز از هر کدام از نهادهای مربوطه منجر می‌شود. همچنین این مسئله احتمال بالقوه تقاضای رشوه از صاحبان کسب و کار جهت تسریع این فرایند را افزایش می‌دهد که خود به بالا رفتن هزینه‌ها و ریسک‌های قانونی می‌انجامد و ممکن است به مخدوش شدن حیثیت شرکت‌ها منجر شود. فرایندهای اداری دست و پاگیر در ایران سبب شده‌اند تا در شاخص رقابت‌پذیری جهانی مجمع جهانی اقتصاد ۲۰۱۹-۲۰۱۸، ناکارآمدی نظام اداری دولتی به عنوان دومین مانع بزرگ در مسیر فعالیت‌های اقتصادی در این کشور معرفی شود.

علی‌رغم وجود شبکه ملی اطلاعات- یک شبکه بسته ملی اینترنت به منظور ارائه خدمات دولتی به صورت آنلاین- عمل به تعهدات اداری همچنان دشوار باقی خواهد ماند. شمار محدودی از خدمات دولتی در این چارچوب برای تکمیل به صورت آنلاین در دسترس هستند و هرچند پیش‌بینی می‌شود این شرایط در میان‌مدت تا درازمدت بهبود یابد، مشخص نیست که آیا سرمایه‌گذاران خارجی نیز به این شبکه اینترنت ملی دسترسی خواهند داشت و آیا با توجه به ریسک‌های امنیتی بالقوه ناشی از کنترل دولت بر این شبکه، آن‌ها تمایلی به استفاده از آن دارند یا خیر. بدین ترتیب، کسب و کارها احتمالاً همچنان برای انجام تمامی فعالیت‌های خود با تشریفات اداری فراوانی مواجه خواهند بود که به واسطه وادار کردن آن‌ها به تعاملات حضوری با وزارتخانه‌های مختلف، خطر درخواست رشوه از آن‌ها را نیز افزایش می‌دهد.

ایران - تشریفات اداری

الزامات اداری	تعداد مراحل	زمان	هزینه	موانع سر راه عملیات کسب و کارها
راه‌اندازی یک کسب و کار	۱۰	۷۳ روز	۱,۱ درصد درآمد سرانه	<ul style="list-style-type: none"> ● بالا: ایران به لحاظ زمان مورد نیاز برای راه‌اندازی یک کسب و کار در سطح جهان جایگاه بسیار نامنا سبی دارد و ایران از این نظر هفتمین بازه زمانی طولانی را به خود اختصاص داده است. ● سرمایه‌گذاران با فرایندهای غیرمعمول معمول و زمان‌بری مانند اعلام مراتب راه‌اندازی کسب و کار به سازمان امور مالیاتی، دریافت کد اقتصادی و اخذ تأیید این سازمان که ۲۵ روز زمان می‌برد، ثبت‌نام برای مالیات ارزش افزوده که یک ماه زمان می‌برد و ثبت‌نام پرسنل در بیمه تأمین اجتماعی در وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و اخذ شماره واحد کسب که ۱۳ روز زمان می‌برد مواجه خواهند بود. ● این فرایند مستلزم تعامل با چندین اداره دولتی است که علاوه بر افزایش تشریفات اداری، سرمایه‌گذاران را با خطر قرار گرفتن در معرض تقاضای رشوه از سوی مقامات فاسد شاغل در بخش دولتی قرار می‌دهد. این امر نشان‌دهنده ریسک‌های اداری پنهانی است که کسب و کارها ممکن است در ایران با آن‌ها مواجه شوند. علی‌رغم وجود بخش مشخصی تحت عنوان دفتر ثبت شرکت‌ها، چندین اداره دولتی دیگر نیز وجود دارند که آغاز فعالیت‌های اقتصادی مستلزم اخذ تأیید آن‌ها نیز هست. ● درحالی که هزینه راه‌اندازی یک کسب و کار بر حسب درآمد سرانه در ایران بسیار پایین است، اما فرایندهای چندلایه، پیچیده و ناکارآمدی که سرمایه‌گذاران مجبور به طی کردن آن‌ها هستند این پایین بودن هزینه سرانه راه‌اندازی کسب و کار را کاملاً تحت‌الشعاع قرار می‌دهد.
ثبت خرید یک دارایی	۶	۳۱ روز	۳,۸ درصد از ارزش دارایی	<ul style="list-style-type: none"> ● متوسط: ثبت خرید یک دارایی جدید در ایران فرایندی دارای کارایی نسبی است و تقریباً با میانگین منطقه‌ای یعنی ۲۶,۶ روز متناسب است. ● هزینه انجام این کار نیز با میانگین منطقه و نیز میانگین کشورهای عضو سازمان توسعه همکاری‌های اقتصادی (به ترتیب ۵,۶ و ۴,۲ درصد از ارزش کل دارایی) قابل رقابت است. ● طولانی‌ترین مرحله این فرایند، اخذ گواهی عدم بدهی از سازمان تأمین اجتماعی است که ۲۰ روز طول می‌کشد. پس از آن نوبت به اخذ گواهی عدم بدهی از سازمان امور مالیاتی می‌رسد که امکان صدور آن در ظرف مدت ۱۲ روز وجود دارد. ● بسیاری از مراحل این فرایند نیازمند تعامل با سازمان امور مالیاتی و یا اداره ثبت اسناد و املاک کشور است و با توجه به امکان انجام همزمان این مراحل، در زمان سرمایه‌گذاران نیز صرفه‌جویی می‌شود. ● این امر تا حدی بر جذابیت ایران در سطح بین‌المللی برای سرمایه‌گذاران علاقه‌مند به انتقال اسناد املاک در کشور می‌افزاید و می‌تواند کل فرایند آغاز فعالیت‌های کسب و کار را نیز تسریع نماید.
اخذ مجوز ساخت و ساز	۱۵	۱۳۰ روز	۶,۶ درصد از ارزش انبار	<ul style="list-style-type: none"> ● متوسط: اخذ مجوز ساخت و ساز یک فرایند پرهزینه و زمان‌بر است و مانعی بر سر راه سرمایه‌گذاران متقاضی دریافت احداث ساختمان‌های جدید نظیر انبار به شمار می‌رود. ● با این حال، میانگین زمان مورد نیاز برای اخذ چنین مجوزهایی در ایران همچنان متناسب با میانگین منطقه‌ای یعنی ۱۲۳,۶ روز و البته کاملاً بهتر از میانگین کشورهای عضو سازمان توسعه همکاری‌های اقتصادی یعنی ۱۵۲,۳ روز است. ● هزینه اخذ این مجوزها نیز در ایران در قیاس با میانگین منطقه‌ای یعنی ۴,۴ درصد از ارزش انبار، چندان بالا نیست. ● ریسک اصلی در این فرایند به اجبار به تعامل با ادارات متعدد دولتی بازمی‌گردد که سرمایه‌گذاران را در معرض پیه‌شنهاد پرداخت رشوه قرار می‌دهد. این مسئله ریسک حیثیت بالایی ایجاد می‌کند و ممکن است شرکت‌ها با خطر پرداخت جریمه‌های سنگین مواجه شوند.

تعطیلی یک نامعلوم ۴,۵ درصد ۱۵	● بالا: سرمایه‌گذاران بیشترین میزان تأخیرهای اداری را در هنگام تعطیل کردن یک کسب و کار از طریق رویه‌های مربوط به اعلام ورشکستگی تجربه می‌کنند که به لحاظ طولانی بودن، رتبه سیزدهم را در جهان به خود اختصاص داده است.
کسب و کار از طریق اعلام ورشکستگی	● هرچند فرایند نقد کردن دارایی‌ها بسیار بیش از سایر رویه‌های اداری به طول می‌انجامد، این تأخیر طولانی در کنار نرخ پایین بازگشت معوقات (۳۷,۱ سنت به ازای هر دلار) ضمن بازداشتن سرمایه‌گذاران از ورود به سرمایه‌گذاری‌های پرریسک، نوآوری را نیز از میان می‌برد.

منبع: سهولت کسب و کار بانک جهانی

بستر حقوقی

فرهنگ فراگیر فساد در بخش‌های دولتی و خصوصی و توانایی محدود اشخاص حقیقی و حقوقی جهت فعالیت آزادانه بدون ترس از تعقیب قضایی، حاکمیت قانون در ایران را تضعیف کرده‌اند. دستگاه قضایی اساساً یک بازوی اجرایی است و رئیس آن نیز مستقیماً از سوی رهبر تعیین می‌شود. فرایندهای قانونی در ایران به شدت سخت‌گیرانه هستند و بسیاری از پرونده‌ها در محاکم غیرعلنی مورد رسیدگی قرار می‌گیرند. علاوه بر این و با وجود عضویت ایران در سازمان جهانی مالکیت فکری^۱ (WIPO) از سال ۲۰۰۲، میزان حمایت از مالکیت فکری در این کشور همچنان ضعیف است. هرچند ممکن است روند حل و فصل اختلافات تجاری در ایران کارآمد باشد، باید توجه داشت که فساد می‌تواند در این میان به یک معضل تبدیل شود و در موارد بروز اختلاف نظر میان شرکت‌های دولتی و شرکت‌های خارجی، محاکم قضایی ممکن است به نفع شرکت‌های دولتی رأی صادر کنند. بدین ترتیب، ایران با کسب امتیاز ۲۴,۰ از ۱۰۰ به لحاظ بستر حقوقی در میان هجده کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در جایگاه چهاردهم قرار می‌گیرد.

دستگاه قضایی

دستگاه قضایی در ایران بخش لاینفکی از نظام مذهبی حاکم بر این کشور است. محاکم قضایی در ایران مستقل نیستند. ساز و کارهای حاکم بر حل و فصل موارد اختلاف در قراردادهای تجاری در ظاهر ساز و کارهایی شفاف، کم‌هزینه و کارآمد هستند. هزینه طی این فرایند در مجموع ۱۹,۳ درصد کل مبلغ خسارات پیش‌بینی شده در قرارداد است، حال آنکه میانگین این رقم در سطح منطقه ۲۴,۰ درصد کل ارزش خسارات پیش‌بینی شده در قرارداد است. همچنین میانگین طول مدت کل این فرایند در ایران ۵۰۵ روز و در کل منطقه ۶۲۴ روز است. بخش عمده این زمان به روند محاکمه و صدور حکم اختصاص می‌یابد، درحالی که بخش عمده هزینه‌ها صرف پرداخت حق الوکاله می‌شود. اما با توجه به سلطه بالای حکومت بر دستگاه قضایی در ایران، دستگاه قضایی امکان عمل مستقل ندارد و همین مسئله خطر صدور احکام ناعادلانه برای شرکت‌های خارجی را افزایش می‌دهد. فرهنگ نهادینه شده فساد سبب می‌شود فرایند حل اختلاف به احتمال قوی عملاً تحت تأثیر ارتشا و روابط نزدیک میان طرف‌های درگیر و نظام حاکم قرار بگیرد. در نتیجه، شرکت‌های خارجی احتمالاً با موانع قابل توجهی در مسیر صدور احکام عادلانه در موارد اختلافی، به ویژه در مواردی مواجه خواهند بود که شخص یا نهاد طرف شکایت آن‌ها یک شخص یا نهاد ایرانی باشد.

¹ World Intellectual Property Organization

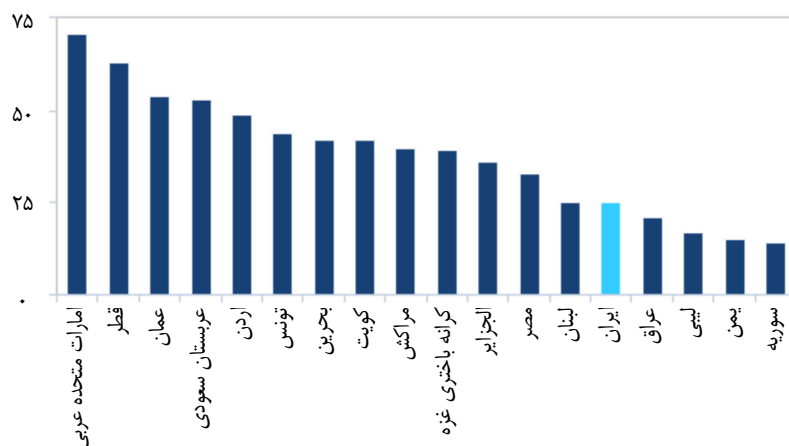
فساد

احتمال ایجاد هزینه‌های غیرمترقبه در نتیجه ضرورت پرداخت رشوه یا اختلاس اموال، آسیب‌های حیثیتی و هزینه‌های حقوقی مربوط به وارد شدن به فعالیت‌های فسادآلود، و نیز احتمال انجام اقدامات حقوقی علیه کسانی که نظراتی صریح یا نامطلوب مطرح می‌کنند، ریسک‌های عمده‌ای هستند که شرکت‌ها در زمینه حاکمیت قانون در ایران با آن‌ها مواجه هستند. فساد در بخش دولتی و خصوصی به امری فراگیر تبدیل شده و ایران با کسب امتیاز پایین ۲۵ از ۱۰۰، در شاخص ادراک فساد سازمان شفافیت بین‌الملل برای سال ۲۰۲۰، در رتبه ششم منطقه قرار گرفته است. در دوران ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد، فساد و سوء مدیریت گسترده به پدیده‌ای رایج تبدیل شد و تحریم‌های بین‌المللی و حضور گسترده شرکت‌های دولتی و نیمه‌دولتی نیز این مسائل را تشدید کردند. پس از آن، به ویژه از طریق استفاده از شرکت‌های صوری و پولشویی به منظور دور زدن تحریم‌ها، رشد فسادآلود تسهیل شد.

هرچند فساد در ایران به عنوان پدیده‌ای فراگیر شناخته می‌شود، اما موارد گزارش شده به واسطه حمایت افراد و گروه‌های پرنفوذ، اندک است. اما در سال‌های اخیر افشاگری‌هایی صورت گرفته که نشان‌دهنده میزان گستردگی سوء استفاده از قدرت در کشور است. در سال ۲۰۱۱، فاش شد که شبکه‌ای از بانک‌ها تحت هدایت بانک ملی ایران که در مالکیت دولت است، حدود ۲٫۶ میلیارد دلار اختلاس کرده‌اند و یک تاجر ثروتمند به نام بابک زنجانی نیز در دسامبر سال ۲۰۱۳ به اتهام اختلاس سه میلیارد دلار از درآمدهای نفتی دستگیر و در مارس سال ۲۰۱۶ نیز به همین اتهام محکوم شد. این میزان از فساد ریسک‌هایی را برای سرمایه‌گذاران به لحاظ هزینه‌های پنهان و غیرمترقبه مانند رشوه، تأخیرهای طولانی و موانع اداری و نیز آسیب‌های حیثیتی در صورت کشف ورود شرکت‌ها به فعالیت‌های فسادآلود حتی در صورتی که انجام چنین کاری برای انجام فعالیت اقتصادی مورد نظر ضروری نیز بوده باشد، ایجاد می‌کند. این مسئله، حتی در صورت لغو تحریم‌ها نیز همچنان مانع عمده‌ای در مسیر سرمایه‌گذاری خارجی خواهد بود.

فرهنگ فساد سرمایه‌گذاران خارجی را می‌هراساند

خاورمیانه و شمال آفریقا - شاخص ادراک فساد شفافیت بین‌الملل در سال ۲۰۲۰

منبع: شفافیت بین‌الملل

علی‌رغم لغو ممنوعیت فعالیت خبرگزاری رویترز در ایران در پایان سال ۲۰۱۳، این کشور همچنان یکی از شدیدترین سطوح سانسور را در جهان به خود اختصاص داده است. قوانین مبهم مجال تفسیرهایی با دامنه شمول بسیار گسترده و نیز تعقیب قضایی موارد نقض را فراهم می‌کنند و در عین حال به خودسانسوری شدید از بیم اقدامات تلافی‌جویانه نیز منجر می‌شوند. همچنین خبرگزاری‌ها از نقل مطالب از تارنماهای مسدودشده یا روزنامه‌های توقیف‌شده منع شده‌اند و پلیس سایبری فعالانه به رصد فعالیت‌های کاربران در شبکه‌های اجتماعی و تارنماهای محبوب می‌پردازد و دسترسی به فیسبوک نیز در حال حاضر برای عموم شهروندان ایرانی مسدود است. این مسئله ریسک قابل توجهی برای سرمایه‌گذاران ایجاد می‌کند.

حقوق مالکیت فکری

علی‌رغم اعمال سخت‌گیرانه قوانین، عضویت در سازمان جهانی مالکیت فکری از سال ۲۰۰۲ به این سو، و نیز پیوستن به چندین معاهده مربوط به حقوق مالکیت فکری مانند پیمان‌های مادرید و لیسبون در زمینه ثبت نشان‌های تجاری، روند اجرای قوانین مربوط به حمایت از مالکیت فکری در ایران همچنان پایین‌تر از سطح استاندارد است. ایران به دلیل وتوی چندباره آمریکا، هنوز نتوانسته به عضویت کامل سازمان تجارت جهانی درآید. به استثنای آثار خارجی که حق مالکیت فکری در ایران برایشان درخواست و اعطا شده باشد، تنها آثار داخلی در داخل ایران از حمایت‌های مربوط به مالکیت فکری برخوردار هستند و آثار ایرانی نیز در خارج از مرزهای این کشور اغلب از حمایت‌های مربوط به حقوق مالکیت فکری برخوردار نیستند. این ضعف در قانون کپی‌رایت به ویژه تولیدکنندگان دارو در ایران را در شرایط دشواری قرار می‌دهد، زیرا آن‌ها هیچ تضمینی برای مالکیت انحصاری کار خود ندارند. دولت تلاش دارد نخستین لایحه جامع حقوق مالکیت فکری را ارائه نماید که در آن تمهیدات سخت‌گیرانه‌تری به عنوان مجازات نقض قانون کپی‌رایت پیش‌بینی شده است. اما حمایت‌های ناکافی از حقوق مالکیت فکری همچنان سرمایه‌گذاران را از سرمایه‌گذاری در صنایع نوآور و پژوهش‌محور باز خواهد داشت، زیرا در نبود حمایت‌های مناسب، احتمال نقض حقوق مالکیت فکری آن‌ها بیشتر است.

روشن‌شناسی ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری

در شاخص ریسک عملیاتی، مشکلات مربوط به فعالیت در ۲۰۱ کشور در سرتاسر جهان به لحاظ کمی با یکدیگر مقایسه شده‌اند. در این شاخص، هر کشور امتیازی بین ۰ تا ۱۰۰ دریافت می‌کند که امتیاز ۱۰۰ نشان‌دهنده وجود کمترین ریسک است. کل این شاخص شامل ۲۴ امتیاز زیرشاخص و ۸۴ پیمایش و مجموعه داده‌های مجزا است که همگی در تعیین امتیاز نهایی نقش دارند. تفصیل کامل روش کار را می‌توانید در پایان همین گزارش مطالعه نمایید.

هر کشور دارای یک امتیاز نهایی در شاخص ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری است که شامل سه گروه بوده و هر گروه نیز خود شامل زیرگروه‌هایی است. امتیاز مربوط به هر یک از این گروه‌ها و زیرگروه‌ها نیز از ۱۰۰ محاسبه می‌شود و امتیاز ۱۰۰ بهترین امتیاز است.

مجموع امتیاز مربوط به شاخص ریسک تجارت و سرمایه‌گذاری بر مبنای میانگین امتیازات مربوط به بازبودن اقتصاد، مداخله دولت و مؤلفه‌های حقوقی محاسبه می‌شود.

باز بودن اقتصاد: این شاخص، میزان باز بودن درهای اقتصاد یک کشور به روی تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی را نشان می‌دهد. این شاخص خود بر مبنای شاخص‌هایی مانند مقادیر واردات، صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به شکل درصدی از میزان کل تولید ناخالص داخلی محاسبه می‌شود که به عنوان معیار سنجش میزان بازبودن اقتصاد مورد استفاده قرار می‌گیرد. کشورهایی که اقتصاد آن‌ها به روی شرکت‌های خصوصی و خارجی بازتر است امتیاز بالاتری در این شاخص کسب می‌کنند.

مداخله دولت: امتیاز مربوط به این شاخص بر مبنای اطلاعات مربوط به مالیات و دسترسی به منابع مالی محاسبه می‌شود. کشورهایی که مالیات کمتری اخذ می‌کند و در عین حال از بازارهای مالی آزاد و توسعه‌یافته‌ای برخوردار هستند که در آن‌ها دسترسی به وام نیز آسان است، در این شاخص امتیاز بالاتری کسب می‌کنند.

حقوقی: این شاخص، میزان استحکام، شفافیت و کارایی نظام حقوقی و اداری یک کشور را نشان می‌دهد. این شاخص میزان پایبندی به قانون، میزان رواج فساد و تأخیرها و هزینه‌های مربوط به رویه‌های اداری مورد نیاز جهت راه‌اندازی کسب و کارها را اندازه‌گیری می‌کند.

وزن شاخص‌ها (درصد)	
شاخص	وزن
باز بودن اقتصاد	۳۳
باز بودن تجارت	۵۰
باز بودن سرمایه‌گذاری	۵۰
مداخله دولت	۳۳
مالیات‌ستانی	۵۰
موانع مالی	۵۰
حقوقی	۳۳
محیط اداری	۵۰
بستر قانونی	۵۰

منبع: مؤسسه فیچ

منبع:

**Iran Trade and Investment Risk Report
Includes the Fitch Solutions Operational Risk Index
Fitch Solutions
May 2021**